

348. x/a

KRÚDY GYULA

MAGYAR TÜKÖR

198

685-688

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
—MCMXXII—

KRÚDY GYULA

MAGYAR TÜKÖR

(1921)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1921

 OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Handwritten: 17.834/685-688

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Művelődéskönyvtár
1922. év. 108. sz.

Az égett emberhez.

Ne hajtsd búbánatnak fejed, jó magyarom ;
amit elvettek tőled a hegyszorosban, ahová be-
kergettek a viszontagságok, balsorsok : amit
elvett a rossz szomszéd, nem veszett el, mert
nem rejtheti el sehová, mint a lopott subát,
nem áshatja a föld alá, mint az orgazda a
kincset, el nem viheti helyéről, hogy túladjon
rajta, mint az elkötött lovat a vásárban... He-
lyén marad minden. Ott állnak a tornyok, a
városok, a hidak, ahol tegnap állottak. A teme-
tőkből nem űzhetik ki ősi halottainkat, de még
a házakból sem eleven testvéreinket. Nem
mondhatják a dicsőséges korok harangjainak,
hogy másképen konduljanak a mennybéli
szentekről elnevezett templomok felett, mint
talán II. Rákóczi Ferenc alatt kondultak ;
nem mondhatják az óráknak, hogy más időt
mutassanak, és nem, az elrejtett szíveknek, hogy
ne érezzenek ; nem fordíthatják ki a gondola-
tot, az álmod, de még a szót sem, amelyre má-
tól fogva titkon, de halálos komolysággal ta-
nítják a megszületendő gyermekeket ; nem
tilthatják meg az imádságot, amely évről-évre
lázadozóbb, hogy végül megostromolja az
 eget ; nem égethetik el a Károlyi Gáspár bib-

liájából Jób szenvedéseit, nem semmisíthetik meg Vörösmarty verseit; nem törölhetik a memóriákból ezer esztendő históriáját, sem a kálvinisták zsoltárait; nem tehetnek semmit, hogy Szűz Mária elvegye pártfogását a szegény magyaroktól; nem mondhatják, hogy Petőfi meghalt, és nem kelhetnek versenyre a magyar kultúrával, amely bizonyosan fokozott mértékben, minden erők megfeszítésével, minden gyümölcsöző energia felhasználásával lendül új fejlődésnek, hisz olyan szegények letünk, hogy a tihanyi kecskekörmöt is meg kell ezentúl becsülnünk.

Nem lesznek ágyúink, nem maradnak fegyvereink, se gazdag bányáink, szövőgépeink, fűrészmalmaink, aranyzúzó hajtó hegyi folyóink, sem merengő várromjaink, piros háztetős felvidékeink, karácsonyfaerdőink, a határszél felé kanyargó fehér országutaink, — de velünk a lelkünk, a magyarok lelke, amelynek nincsen új országhatára, új vámsorompója, mert az elmegy a fináncok orra előtt a széllel, amely a magyar nevű virágok és fák himporát is hátán hordja egyik határból a másikba; velünk a költészetünk, amely a folyók habjainak sarkantyúpengésével szökik át az idegen vámosok hídjai alatt; velünk a jövőendő, amely ott ragyog ugyanazon csillagsugárban, amelyet a kecskeméti pusztákon és az erdélyi havasok között egyformán látunk. Velünk az Istenbe vetett bizodalom, hogy zengő nyelvünket tündérek szőtték, nagyszakállú táltosok énekelték, kobzosok pengették, Tisza selyemvize susogta, Kárpát mennydörögte, tatár-török nem bírta, magyar költő kis mécsvilágánál imádkozva idézgette, mint az aranyvarázsló az ő szelle-

meit. Ezt a nyelvet nem tanulhatja meg más igazi kottáján, csak aki őtt született. Ezt a nyelvet nem felejtetheti el, aki benne nevelkedt, bár kezét-lábát bilincsbe verik.

Ne hajtsd búbánatnak fejed, jó magyarom, hiszen amit elvettek tőlünk, miénk marad. Nagy a lopott süveg a szomszéd fején, nem viselheti még éjszaka sem.

Csak egy köhajításnyira leszünk testvéreinktől és mindig hallják a hangunkat, a szívünk dobogását, a lélegzetvételiünket, amint a tömlőc falán át mi is mindvégig halljuk az ő sóhajtasukat. Mintha a rabbá tett hitvest akarnák kényszeríteni, hogy felejtse el az ő hites jó urát. Mintha a gyermekkel akarnák elhitetni, hogy édesanyja nem szereti őt. Mintha az egy töről fakadt virágoknak mondanák, hogy ne érezzék egymást. Mintha a Göncöl-szekeréből szednék ki a csillagokat és azt mondanák nekik, hogy többé nem tartoznak egymáshoz.

*

Most legalább látjuk, hogy mik voltunk, kik voltunk, amíg a magunk urai voltunk Szűz Mária palástja védelmében. Most látjuk, hogy nem becsültük meg magunkat, mostohák voltunk hegyvidéki, messze élő testvéreinkhez, nem hallgattunk a furulyaszóra, amely vérszerint való hűséggel hangzott a Kárpátról, a Királyhágóról, nem is nagyon tudtuk, hogy kik laknak ott, ahol a bércek kezdődnek...

Most látjuk ellutrizott, a sors kockájára dobott boldog gazdagságunkat, koldusbotra juttatott szépszámú, derék családunkat, lefitymált határszéli rokonságunkat, adófizető alanynak

taksált messzi atyafiságunkat. Most sírunk Kartágó romjain, a veszendő, elárvelt Magyarország felett, amikor az ország négy tája felől temetésre szólnak a harangok. A latrok osztoznak a megfeszített köpenyegén.

*

A lelkiismeret furdaló hangján át azonban még mást is hallhat a leégett magyar. Elszerecsétlenedett, félárvaságra jutott gyermekei között tán észreveszi most a legreményteljesebbet, akinek tegnap még hamupipőke módjára sarokban volt a helye. Észreveheti, hogy minden gazdagság, nagy hatalom, önérzet mulandó, csak a kultúra örök. A kultúrát nem bírhatja le még a háború sárkánya sem. A kultúra nem éghet el, mint a vetés; főnixmadárként megszépülve, megnemesedve menekül meg a tűzvészből. A nincstelen országnak azért nem kell koldusbotot venni a kezébe, mert maradt kultúrája, amely ezentúl pótolja bányáit és várait. A javaitól, kincseitől megfosztott nemzet új hódításait a szorgalmasan percegő írotollakra is bízhatja. Az irodalom, a tudomány, a költészet és a művészet az, ami ezentúl a nem csüggedt magyarság sorsmotorja lehet. Ezek a lenézett élesfogú egérkék szabadítják ki talán bilincseiből az oroszlánt. A közömbös vállvonogatás, amelyben eddig a nemzeti irodalomnak része volt, most majd csendes csodálkozássá áhít. A kis betűk átmennek, mint a fecskerajok a tömlőcfalakon, a dalok átszökdösnek a fellegekkel a hegyhátakon, az új légátusok pedig kifűrt vándorbotjaikban viszik tova a magyar tudományt.

Emelhetnek falakat az egykori és mostani Magyarország közé az idegen kezek: a deli-
zsáncok megtalálják a gázlókat a folyókon, a
vándorlegények átúsznak a vizen a csillagta-
lan éjszakán, erdők, hágók, ormok medvejárt
ösvényein viszik a tarisznnyákban az új csitt-
vári krónikákat, az új dalokat és új tudomá-
nyokat, amelyeket az anyaország küldözget
rabgyermekeinek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Ének a végekről.

Hallottátok már a felvidéki harangokat?

Milyen másképen szólnak a harangok a Felvidéken, mint az Alföldön! Középkorias csengésükben történelmi zenekarok szólalnak meg, kifinomodott hangjukra mindenféle látományok tűnnek fel szemeink előtt, az ó-tornyok körül eszünkbe jutnak hazánk históriájából való jelenetek; minden harangütés egy varázsló szó, amely csengve, zengve, énekelve mond el borongó századokból való történeteket. Az ember egyszerre közelebb érzi magát nemzeti históriájához, mikor a felvidéki városok harangjait hallja: ősei is ugyanezen harangokat hallották, midőn az akkor még új kockaköveken a templom felé lépegettek, keresztet vetettek, felfohászkodtak és ugyanezen harangok gyönyörű zenéje mellett elvonultak a város falai közül, hogy itt hagyják nekünk izgalmas vagy szomorú történetüket, egy nevet vagy egy évszámot a múlt időkből. — Ha sohasem jutna eszünkbe drágalátos történelmi mulunk: a felvidéki harangok szavára megelevenedik minden iskolai olvasmány, regény, tanultság, amit hazánk történelméből szívünkbe zártunk. A harangöntők tán több ezüstöt és

aranyat keverték a rézhez, mikor ezeket a harangokat öntötték. Vagy talán az ősök lelke, fohászkodása, sóhajta, öröme belévegyült a harangok hangjába, mint egy örökös visszhang? Bármint múlik az idő, a felvidéki harangok mindig a magyar középkorról beszélnek, mert akkor tanulták meg az első hangot, amelyet kiejtettek.

Az érc-zászlók a toronytetőn pontosan mutatják a hegyekből fujdogáló szelek irányát, a városházán a pecsétetes levelek megmondják, hogy ki a király Magyarországon, a városi zenekar, amely néhol bányászok társaságából, máshol zenekedvelő polgárokból alakul: minden ünnepélyes alkalommal elfujja a Himnusz vagy a Rákóczit, olyan meghatottsággal, mintha az egykori magyar királyság mind a négy folyama mellől Késmárkra irányodna minden figyelem: mily zenedarabokat játszik Szent István napján a tűzoltózenekar?

Takácsok szövőgépe kattog a téli délután kék-ségébe borult házikókból, amely szövőszékeken egykor Krisztus urunk ingecskéjét szőtték, hogy örökké az tartson s együtt növekedjen a gyermekkel... Aranymívesek, régiségkereskedők, hímzéssel foglalkozó iparosok maradtak itt a középkorból, akik oly szerelmesei mesteriségüknek, mint messzi őseik, akik a két királyságban (a lengyelben is) megbecsültették a szépeességi ipart. A fensíkon, amelyet a Tátra merőlegesen határol, mint valami operai díszlet: furmányosok nyargalnak a gránic felé tokaji borral, bélai borovicskával, vászonnal és felpirul az arcuk a meghatottságtól, ha magyar nyelven szól hozzájuk az utazó. Ez az a táj, az egykori szépesi grófság, ahol a lakosok

mélyen megemelintették a kalapjukat a magyar szó előtt. Mintha szegény leány ment volna dúsgazdag emberhez: olyan büszkék voltak hatalmas urukra, Magyarországra a Poprád partjain. A késmárki tornyok csengő, csilingelő, az örökös szélben foszladozott melódiájú harangszava, óraütése a pergő magyar történelem számára jelezte az elmúló órákat, esztendőket, — mintha a közelben állottak volna a krónikások, akik minden alkalommal feljegyzik a Szepesség hűségét a gyönyörű Magyarország iránt. Szegény lány volt ő, akinek ártatlansága és hűsége a hozománya.

E hegyes háztetők alatt, vasrácsos ablakok körül, döngő kapuboltozatok mögött olyan magyarok laknak, akik életük büszkeségét, létezésük pompáját, szívdobogásuknak egészségességét, lelküknek minden reménységét abba a hitükbe vetették, hogy van valahol egy igen hatalmas, mindenekfölött való magyar állam, amely dicsőséges kezével sujthat és felemelhet. A hivatalnok-ünnepeket itt oly pontosan megtartották, mintha a mindenkori kormányelnök aggodalmasan várná a jelentést a késmárkiak viselkedéséről, a március tizenötödiki nap csaknem olyan ünnepnek számított, mint a karácsony, mindenki a legjobb ruháját öltötte magára a koronázás évfordulóján és a városi notabilitások ősz vagy kopasz fejükkal megindultan bólongattak, mikor a polgármester a Méze-kertben (rossz idő esetén a két kövér asszonyok vendégfogadójában) pohárát Ferenc Józsefre emelte. A városháza tanácstermében Ferenc József képe uralkodott talpig olajban, piros huszárnadrágban és mielőtt a havasi legelők bérbeadásáról határoztak

volna a lojális szenátorok, talán némelyiknek megfordult a fejében, hogy mit szólna a tanácsai határozathoz őfelsége.

Ebben a városban minden utcakő, minden cégtábla a boltok fölött, minden hang a piarcon vagy a gyülekezésben arról beszélt, hogy a leghatalmasabb nemzet a világon a magyar, amelyhez tartozni dicsőséges és jövedelmező állapot. A romjaiban andalgó Thököly-vár mögött alföldi diákok tanulták a leckét, a hársfa-leveles promenádon karöltve sétálgató *cipcer*-kisasszonyok tüntetőleg és hangosan fitogtatták a magyar szót, a kis vasúti állomáson az esti vonat beérkezésekor korzózó hölgyek (a városban egyetlen aszfalttal borított területen), amíg ropogva sétáltak, magyar dalokat dúdolgattak, hogy a szárnyvonal masinistája szívesen időzött a késmárki állomáson. Csak messze, a külső utcákban maradt meg egy-egy tábla, amely német szóval emlékezetben tartotta az utca régi nevét, kérkedve, büszkén magyarul beszélt itt mindenki, ha a bérkocsisok idegeneket hoztak az állomásról, a tánciskolában nemzeti öltözetben jelentek meg a legjobb táncosnők, az öreg boltosok szégyenkezve hívták elő fiukat vagy lányukat, ha a vevő magyarul szólalt meg. Még a városi dobos is magyarul proklamálta mondanivalóit a külső telkeken és csak suttyomban mondogatta el az öreg tótoknak anyanyelvükön a proklamáció tartalmát.

És a líceumban keménykötésű, sovíniszta, többnyire függetlenségi érzelmű professzorok nevelték az ifjúságot, mintha megbízatásukat még Rákóczi Ferentől vagy legalább is Kosuth Lajostól nyerték volna az ifjú szívek fel-

világosítására. Sehol Magyarországon nem szavalták bensőségeesebb meggyőződéssel Vörösmarty és Petőfi költeményeit, mint a líceum önképzőkörében. Csak emlékezzetek, alföldi magyarok, kik néhány ifjú esztendőtoket Késmárkon vagy más szepességi iskolában töltötétek, mily rajongása és földöntúli tisztelete volt itt a magyarságnak. Nemzetet a végeken még nem imádtak úgy magyar hozzátartozói, mint itt, hideg, hosszútélű, havas északon imádták a magyarságot szerény, félig-meddig mostoha fiait, a szepességiakat, a Kárpát fagyot és nélkülözést termő fensíkján. Az esztendő nagyobbik felét mély csendességben élte át itt a lakosság a fűrészpörrel betömött ablakok mögött, félméteres hóval borított háztetők alatt. A borzalmas kárpáti tél foga alatt megroppantak a fenyőerdők, méteres hó borította a piarcot, a vicinális-vonat napokig adós maradt a pesti újságokkal, idegen hétszámra nem érkezett a szép Magyarországból e tájra, ám a diákok bálján, amelyet Vízkeresztkor tartottak, a tűzoltó-zenekar szinte fáradhatatlanul fújta el számtalanszor a Rákóczi-indulót, amelyre az ifjúság táncolt s az öregek könnyes szemmel bólongattak.

Most már a szélvész fújja a tárogatót a Thököly-vár bedőlt ablakain át.

A peleskei jegyző útján.

Párisban nem tudják, hogy a szatmármegyei nemesség atyafiságban, vagy legalább is komaságban van a bihariakkal, a szilágyiakkal, akiket most elrekesztenek egymástól az új térképen?

Bizonyosan nem tudják Párisban, hogy itt egy nagy darab földön egy magyar család lakik (a híres köznemesség maradványai), mert ha tudják, máshol állították volna fel a határt. A mostani határ annyira nem számíthat, mint a falusi házak között levő garád (amelyet ezen a vidéken sárból építenek és görével, náddal földnek be). A garádon átbeszélget a szomszéd, még a pipáját is odaát füstölteti, áthajlik a leány dereka, átnyúlik a kikapós menyecske két teli karja, átpörög a vénasszony nyelve. Csirke, tyúk átbúvik, házörző eb itt csinálja magának az utat, amelyen kiugrik... Hát ilyen az a határ, amelyet a magyarok és magyarok közé vonnak kelet felé. Nem kell búsulni, hogy magja vész az atyafiságos érzelemnek, az évszázados komaságnak, testvériségnek. Csak hadd mondják Párisban, hogy Szilágyban, Biharban, Szatmárban ezentúl románok laknak. Jóízűen mosolyog ezen a magyar ember, mintha adomát hallana a Lidérc-kalendáriumból. Kund

hadnagy ereszkedett erre hadaival, amikor a tiszai nádasok Nagyváradig tartottak, tiszai esíkot fogtak a lápból Szatmár alatt és a Nyírség, Hortobágy, ecsedi láp egy sátoralja birtoka volt. Árpád valahol a Dunántúl ütötte fel vezéri zászlaját, a hadnagysok a Tiszántúl a saját szakállukra és bölcsességükre kalandoztak.

Ugyanazok a kezek emelték a nyírségi földvárat, amelyek a biharit. Századokon át szaporodott itt a honfoglaló magyarság. Messzire nem mehetett. Nem engedte a Tisza, a Királyhágó, ugyanazon földön legeltette barmát, építette házát, az új királyok legfeljebb megerősítették a régi nemesi leveleket. Itt volt a legerősebb a köznemesség az országban, mert minden ember a honfoglalásból maradt itt. Még országgyűlést is tartottak. Jó magyarság ez, amely megmaradott őseredeti alakjában, mint a farkas, mely a nádasokat járja. A férfiak inkább csontosak, szívósak, szárazak, nem igen elhízottak, mint másfelé az Alföldön. Az árvízzel, alkotmánnyal, honfíbuval való küzdelemben megszíjjasodtak az inaik. Kis természetükkel, fekete gubájukban, magyaros bundájukban reggeltől napestig guggolnak a rázós szekér oldalán. Gyalogszerrel is elbaktatnak nagy messziségekbe. A nevét mind le tudja írni, mert magyar nemes. Az udvarházakban arról beszélgetnek, hogy ősi alkotmányunk szerint minden magyar nemes ember egyenrangú a királlyal és így az új királyválasztó gyűlésen kikiálthatnak akár Költsey Pált királynak, de lehetne a király tyukodi ember, de semmiesetre se kenézli, mert az kún maradék.

A legjobb magyarság lakik a Felső-Tiszától a Körösig, amelyet most Romániának akarnak

nevezni. A peleskei nótárius eleven alakban járkel itt napjainkban is az eldugott falvakban. A magyar történelmi arcok lépten-nyomon feltűnedeznek előttünk a náddal fedett házakban. Bocskay-képű kisnemesek ügyelegetnek a szatmári hetivásáron, Rákóczi-arculatú férfiak egykedvűen nézik a tornáról a kocsin utazó küzdelmét a kerékagyig érő sárral, az öregebb emberek az én gyermekkoromban még fésűt viselnek a hajukban, a kántorok Arany János pipás kántorai és „nemes, nemzetes és vitézlő” prédikátumot vésnek a fejfára, mert a temetőben ez a divat. Magyarság, amely századéveken át egyetlen férfias örömét az alkotmányos harcokban, követválasztásokban élte, ha épen nem volt háború. Magyarság, amelyben legerősebben élt a jogérzet, amely mintha a honfoglalás óta maradt volna itt e tájon. Ezt a magyarságot akarják elszakítani az anyaországtól, amelynek „első foglalásból” való földjei feltalálhatók minden határban, ahonnan a legtöbb nemes embert mutatta ki az egykori nógrádi levéltáros, Nagy Iván. Ahol minden ember ügyvéd, politikus születésénél fogva, amikor a legénytoll kiütött állán. Itt akarják elhitetni a világgal, hogy Nagy-Károlynál végződik Magyarország. (A nyírségieknek mindig szerencsájuk volt. Még a Tisza is jobban áradt a Szamos felé.)

A köd, amely így télidőben együtt füstölög a kémények foghagymás-füstjével: darab időre eltakarhatja előlünk az apró falvakat, a kétféle háromezred századéves éveket a háztetők kéményein, a történelmi redőzetű arcokat, a szép öregembereket, akik oly bölcses és tapasztaltak, mintha Bocskay óta élnének egyfolytában és már semmin sem csodálkoznak,

semmitől sem félnek, mert századokon át megismerhették nemzetüket... A dér, a fagy, a hó, amely erős télen járhatatlanná teszi errefelé az utakat, hogy a vendégszerető gazda az orrossal kénytelen önmagát felköszönteni jóra való vendég hiányában, majd elmúlik; elindulhat a híres jegyző Gvadányi országútján; Besenyei összeomlott kuriáján nemcsak az éjféli kísértetjárásban hangzik magyar szó és a szatmári piarcon a jézustársaságbeli atyák ismét sétálni viszik a kis magyar fiúkat, akiket itt a legnagyobb gonddal nevelgettek. — Máskor is volt tél, máskor is elmaradt a postakocsi, a nagy havakban hetekig élte a maga elgondolkozó, tűnődő életét a falusi magyar, amikor bibliát vagy Horáciust olvasott. Ez a tél talán hosszabb lesz, mint a régi telek. De egyszer felszáll a köd a fehér nádasok felett, a lápokon kinyílik a sokszínű flóra, a kanyargó országúton, a fészület mellett peregve elhajt egy könnyű szekér, amelyről kis gubás ember ugrik le a hírrel: megint csak Magyarország vagyunk... Talán mire a fecsegő nyirfák ezüst pecsétviaszkoz ütnek üvegöld leveleikre, talán mikor a búskomoly, vén, emberképű fűzfák a folyók partján hosszú ujjakra finom csipkét szednek, mire az áradó vizek elviszik az emberek rossz indulatait... a keresztútra napraforgót ültetnek, mert ő mutatja a vegyesnyelvű vidékeken a magyar falvakat. Az emberek megdörzsölik a szemüket:

— Milyen rosszat álmodtunk!

A nemzet lelke északkeleten.

Északkeleten, ahol a hegyszorosokat mutatja a térkép, amely hegycsúcsokon át egykor a magyarok bevonultak a turulmadár után és hegyhátról, őserdőből, történelmi völgyekből lefelé ereszkednek, míg a tokaji Kopasz-hegy ormáról megpillantják a kanyargó Tiszát, amely oly szeszélyesen fut a síkságon, mint hullámai között a jókedvű magyar hal: a kecsge, megpillantják a tiszai nádasokon túl elterülő Kanaánt, a folyókkal négyszögekre osztott Alföldet... északkeleten, az ázsiai úton rabságba vetett testvéreink várják a szabadságot. Sátoraljaújhelyen túl lakó magyarság, a békében is legszegényebb magyar sátoralja: idegen igában nyög, mert gazdag testvérei háborút kezdtek. Mintha a mostohagyermek fizetne az édesgyermek adósságáért. Ungvár, Munkács, Eperjes, Máramarossziget, amely helyek a magyar történelemnek mindig a bánatos, veszteségteljes lapjain szerepelnek; — itt voltak „Rákóczi földjei“, ahonnan elment minden épkezláb ember, amikor a gazda fegyvert fogott (a vonat ma is körülbelül egy óra hosszáig iramodik népmondák, legendák, regék tájképei között, az egykori Rákóczi-birtokon);

az eperjesi havas háztetők, a januárban hóviharos piarc, az öreg templom már látták Karaffát, de látták a branyiszkói csatába farsangi bálból hadrakelő honvédtiszteket; a galíciai piócák ennek a szegény népnek sovány lábszáraiba kapaszkodtak először és a világháború hitregéhez hasonlatos kárpáti harca (amikor még a nemzet lelke harcolt, hisz területét, testét védelmezte 1914 borzalmas telén Duklánál és a többi hegyszorosoknál), ezen a tájon gázolta még inkább a szegénységbe a földhöz ragadt népet, — szinte a történelem könyvébe kell felírni, ha egy falusi gazda disznót ölhetett ezen a télen... Ungvár, Munkács, Eperjes, Máramarossziget: a magyarság történelmi kálváriájának imádkozó-lépcsői. Talán most jutottak a krisztusi kálvária legutolsó stációjához, midőn az történik velük, ami ezer esztendő előtt sohasem, végleg elszakítani akarják a nemzet lelkét a nemzet testétől, középkori kegyetlenséggel és eszeveszett hatalmi erőszakkal tépik ki az itteni magyarok szívét a gyűlölet tüzes harapófogóival, mintha Karaffa ítélkezne napjainkban is az eperjesi piarcon, Giskra hordóvárai rejtőzködnének a hegyi utak mellett... de nincs többé Mátyás, akit várhatnának.

Északkeleten, ahol az őserdőkben az ezeresztendős fáknak az alkonyi homályban olyan alakjuk van, mintha fiatalkorukban megcsodáltak volna (terhes ifjú asszony módjára) egy medvére vadászó Árpád-királyt, akinek arca a fa kérgébe vésődött, napjainkban is irtja a fát a rutén, de visszhangos fejszecsapásai többé nem vonják szemeink elé a történelmi képeket, amikor a honfoglaló magyaroknak, a

kétkerekű szekereknek, táltosok fehér lovának, ázsiai, hosszúfarkú lovakon érkező hét sátor-aljának vágták az utat ezek a fejszék...

Északkeleten, ahol a Tisza forrásai úgy bugygyantak ki a hegyekből, mint a gazdag, vérbőséges magyarságnak vérhullámai, amelyek kelettől délig megtermékenyítik azoknak a földjeit, akik egykor a Tisza futását, vakmerő zuhanását követték itt a hegyek között, hogy Tokajnál végre ráeszméljenek a jóslat ígért-földjére... északkeleten a hegyoldalról legördülő tutaj sápadtarcú menekülő magyarokat hoz a borús éjjeleken, a harsogó jégtorlaszok között, akiknek panaszos szava úgy hangzik, mint valamely történelmi monda. Néhány hónap előtt is jöttek közénk magyarok, akik a hideg Tiszán csónakon vagy úszva keltek át, — Zabolch vezér átkelő helyén, Kenézlőnél mutatta az áradat a sűrű éjszakában az utat a megmaradott Magyarország felé, — ámde most, jégzajláskor, csak a tutaj tud eligazodni a magyar terület felé, a tokaji vashíd alá.

Északkeleten, ahol egykor Ungvár fénylő lámpásai, Gyöngyössy-társaságbeli írói, a máramarosszigeti nemzeti színművészet vándorapostolai, ősnemes birtokos urak ismeretségei vidámították az utazást; ahol a pesti délutáni gyorsvonat éjfélkor elérte az országhatárt, az állomásokon medve-vadász bundákban várták a vonatot Andrásyak, Majláthok és a perbenyiki vadászatokon oly meghatottsággal emlégették a messze elterülő Magyarországot, mint Széchenyi és Wesselényi korszakában emlékeztek meg a magyar Hazáról; ahol a falvak bocskoros népe kiegyenesítette munkától meggörnyedt derekát, ha *magyarnak* nevezte

őt a szolgabíró, adóvégrehajtó, csendőr, akivel dolga volt ebből a tündéri, gyönyörű, hatalmas Magyarországból; ahol a városok úgy fénylettek, mint egy-egy kis Budapest, a pesti műveltség, divat, irodalom, művészet a fáradt határszéli vonaton úgy érkezett idáig, mint akár az indiai gyarmatokra a londoni parfóm; ahol még állanak a multszázadbéli úri magyarság kastélyai, udvarházai, amelyekben pirosba és aranyba köttetik a modern magyar könyveket, mint egykor őseik Kisfaludy Regéit, a kassai vagy eperjesi zárdákban nevelt kisasszonyok egy sohasem látható magyar költőért rajonganak, a pesti szépirodalmi ujságot (a Nyugatot) egykor lovasemberrel küldték egyik faluból a másikba, feldobogott a szívük, ha egy nevezetesebb magyar politikus mondta el beszédét a városi piarcon; ahol a nemzet lelke úgy értelmezte a magyar állameszme fogalmát, mintha még mindig Árpád-királyok parancsolnának Budán, vagy legalább is felsővadászi Rákóczi Ferenc függesztené alá a munkácsi várból mélabús tekintetét beláthatatlan birtokaira.

Északkeleten: a nemzet lelke lakott. A fenyőóriásoktól őrzött tölgyerdőkben a hitrege csodaszarvasa nyargalt holdfényes éjjeleken, az ungvári pincék kormos falára bujdosó kurucok neve volt felírva, az „unghi berkek“ az idegen hatalom elől „rejtezkedő magyarokat“ takarnak és még a szél sem árulja el őket, a máramarosi magyar gyémánt fénylett az emberek tekintetében, ha Magyarországról beszéltek és a magyar hatóság fölön fogta az orosz agitátorokat, ha átszökdöstek a határon. Kérdezzétek meg őket akár napjainkban is, a mostoha magyar uralom után, amely vándorbotot nyomott a ki-

vándorlók kezébe: magyarok akarnak maradni vagy egyebek? — Én tudom, hogy ez az ország-rész felordítana, mint a megsebzett medve a rengetegben. Magyar, magyar akar itt lenni mindenki.

Ha járnak kísértetek, akkor ez az északkeleti Magyarország éjfélenként telve van a visszajáró nemzeti lélek búskomoly, soha el nem felejthető kísérteteivel. A hósapkás hegycsúcsok a viharzó széllel átkiabálják egymásnak, hogy mi újság Magyarországon, mint a pásztorkürtök felelgetnek a havasi legelőkön.

Országos Széchényi Könyvtár

Tiszántúl.

A vadludak már kelet felé szállnak, mind hosszabbodik a nap járása az égboltozaton, egyik határból a másikba ér az a láthatatlan kis dobos, aki vidám szóval szerte hirdeti, hogy mától fogva szabad megszólalni az énekes madaraknak a magyar népmesékből való hangjaikon, a füzesből átfütyyentenek a szőke folyón túlra, az ákácoshoz, a fekete földről a homokra; lehelet-finom ágú nyirfáknak, meglapuló, ijedt dűlőutaknak, elnémult, elcsodálkozott tanya-házaknak, alig látható árnyékú tornyoknak, (mint a határ csőszeinek,) ámul szélmal-moknak, az iménti tél bűvában-bájában elkese-redett mezőknek, szóttalan hidaknak, elbujdosott tekintetű, elásott kedvű magyaroknak mondja meg a folyón áthangzó kurjantás, hogy szabad már a madár magyar fütytye a rekettyésben, költhet a ruca a kenézlői nádasokban, karéjba fogózhatnak a gyerekek a pázsiton, hogy ősi tavaszi dalainkat énekeljék, sujtásos magyar szóval káromkodhat a télből ébredező öreg ember a nádasház eresze alatt, kiáshatja a föld alól áldott járású ekéjét, boronáját gazda; kimerészkedhetik a mezőre Szűz Mária leánya, a magyar menyecske, megszólalhat a Rákóczi-harang, feldoboghat a szív a magyar zsoldár-

ban, mutathatja a másnapi szép időt az esti felhő, által mehet a Tiszán holló a fiához, mátkájához a jegybenjáró, anya a lányához, mézeskalácsos a tavaszi vásárra, gyantázhat a faluvégi cigány olyan nótákhoz, amelyek eddig tilosak voltak; nem füttyent az őrszem golyója a hullám felett az éjszakában, midőn a révészek halkkal megindítják a csónakot a túlsó part felé, a tokaji vashídon kedvére sípolhat a masiniszta, amidőn az újra viszontlátott Magyarországba átmegy...

Az énekes madarak elzengik a tavaszi dalakat és a tündéri furulyázást minden teremtettnél; a rejtőzködők, a kemence mellé bújtak, a padláson üldögélők, a vermekben virrasztók, az idegen katonák lépteire figyelő álmatlanok, az elsötétedett kedvű hazafiak, a bátorító mesemondásban megöregedettek, a messzi idegenbe menekültek egyszerre megértik, hogy tavaszodik a Tiszántúl hajnali ködbe, vízi-párába borult mezőségei felett; a tétlenségre ítélt kocsikerekék és utazási kedvek nagyot nyújtózkodva felébrednek a gonosz varázslatból; a reggeli kiáltás bizakodva keltegeti a túlsó parton éjszakai révészlengényeket; a kántorok megköszörik elnémult hangjukat a hálaadó istentisztelethez; a méléző szabolcsi földvárban megmozdulnak a föld alatt rejtőzködő honfoglaló sarkantyúk, kardok, régi vasak, magyarok találják meg őket, ha a föld színére bátorkodnak; a délibáb a Hortobágyon többé nem mutat elenséges katonát a felhők között; és a csillagok szeretettel pilongatnak alá régi pásztoraikra, kerülőikre, fehér gúlyáikra, amelyeket újra áthajt csordásuk a nagy vizen. A tanyai komon-

dorok a régi hangjukat veszik elő, midőn a hold merőlegesen áll a táj felett, a vándorlegényt magyarul szólítja meg a csendőr az országúton, a csárdákba hangos szóval nyit be az utazó, a földesgazda reménykedve számolhat alkonyi sétáján földjei felett, a dohányos kocsik elindulhatnak a sáros országutakon és a papok megint prédikálhatnak templomaikban harsogó magyar szóval a magyarság örökéletéről. A tiszai nádasok már zöldülnek, a meggyfa és barackfa alig várja, hogy megmutassa a napsugárnak gyönyörű hajadonságát, napról-napra későbbben száll le az esti köd a vizes mezőkre és az újhold hivogatólag mutatkozik az égboltozaton, mintha a gazdát hívná álomba merült földjei felébresztéséhez. A kis falusi temetőkben megmozdulnak a régi, idegen őrjáratok elől elbujdosott kísértetek, nemzeti multunk dicsőségéről mondanak tanítást a falusi mesterek, ismét látszik a kútágas a kitavaszkodó messzi legelőkön, hetykén durran a nyájörző ostora, a kovácsműhelyből messzire cseng a kalapács hangja, amint az utazók lovaikat patkolják, a falusi bakter tovább kiáltja a maga százesztendőss mondanivalóját az éj csendjében és az útmester kipödrött bajusszal tart szemlét a lerongálódott megyei utak felett. Félig elfelejtett nóták, zugolyba húzódott kedves emberek, évfordulók és névnapok, rabságra ítélt drágalátos hazai hangulatok és szokások térnek vissza.

Messzi földről tér meg a régen látott testvér és a néma ölelésben kimondhatatlan fájdalom és öröm. (*A megszállás után.*)

Utazás Európa legszegényebb népei között.

Európa legszegényebb népéről, az orosz-magyarokról, más nevén: ruténekről szól ez az írás. Hívják még ezt a népet: kisorosznak is, az ő nyelvükön ez: ruszin-nek hangzik; külföldön uher-nek (*magyarnak*) mondja ő magát. Neve tehát volna elég ennek a népnek, ami már jócskán jellemzi szegénységét. A milliomos Esterháznak sohasem kellett különösebben megjelölni magát. De az egykori szegény kurta-nemes felrakta névjegyére összes valódi s kölcsönzött predikátumait.

A ruszin nép azonban nem hivalkodik származásával, a tudósok vitatkoznak felette. Ő szegény megelégszik e nagy világ legkisebb címével, amely még az egykori tisztelt címnél is kevesebb ma Európa nagyságos urai előtt: szívesen, boldogan nevezi magát: *magyarnak*. Ez a nép büszke arra, ha magyarnak mondják; közmondása, elragadtatása, dicsérete, ha valakire azt mondhatja:

— *Olyan, mint egy magyar.*

A ruszinok földjén van legközelebb az Isten a néphez, mert messze van tőle a „király“.

Az Istenben való hit tartja a lelket századokon

át a népben ; száz évek múlnak el s ő mindig várja a jobb esztendőt, amely bizonyosan elkövetkezik. Addig is megelégedetten, csendben, jámboran éldegél, mintha kiveszett volna lelkéből minden gonosz indulat a sanyargatásban. A legszelídebb nép ez. Ábrándos, álmodozó, boldogan böjtölő. Csak meg kell nézni egy igazi ruszinak a jóságos szemét, indulat, dac nélküli arcát, bárányszelíd homlokát ! Ez a faj nem képes a gonoszságra. Igaz, hogy életterhetlen, igaz, hogy gyermek még napjainkban is a megvénült, cinikus, elkorhadt népek között, igaz, hogy a szenvedések, embertelen nyomorúságok alázattal vonultak el felette : de épen ezért övé a *jövő*. Ez az egészséges, szegénységében boldog, egyszerűségében bámulatosán megelégedett nép egyszer még hallatni fog magáról. Ő annak a kisorosznak az egyenes leszármazottja, akiről azt írja Csehov, a legnagyobb orosz író, hogy : egykor beszélni fog róla az egész világ. Minden nemes emberi tulajdonság megtalálható a magyar-oroszban.

Szeretni senki sem tud úgy, mint ő.

Hűségét századok óta kipróbálta mostohaapja, a magyar.

Nagy bűnök, árulások, gázságok nem terhelik ennek a kis nemzetnek a lelkiismeretét. Emelt fővel állhat a népek ítélőszéke előtt. Ő nem bántott senkit, nem nyomorgatott, kínozott, rabolt ki szomszédot. Mindig szegény volt és sohasem áhította a másét. Sziklás hegyeihez, komor teleihez, fénylő folyóihoz és még fénylőbb tavaszaihoz ragaszkodott. Kis földcskéjét a tenyerével védelmezte, mint kisedét. Vallása ellen nem vétett. A börtönöket alig ismerik a ruszkák tartományában.

Lássuk közelebbről e népet, amint néha útközben megnézegettem őt régebbi utazásaimban.

*

Európa árvája, Magyarország mostohagyermek, a mai rutén vidék földrajzilag Közép-Európa legszebb tájai közül való. Az orosz költő (Lermontoff) a vad Kaukázusról világ-hírű művet írt. A mi rutén vidékünk szépségében hasonlatos a muszka Kaukázushoz, ámde a nagyvilág keveset tud e helyről, ahol a Tisza ered, a máramarosi só terem, ahol legzordabb a Kárpát, hosszú, alig elviselhető a tél, aszú nyár soványkeblű földet fonnyaszt, medve bőg a rengetegben és közel az országhatárhoz fénylő kis város, egy második kis Budapest csillogtatja lámpásait, Ungvár nézegeti magát az Ung folyóban.

Ahol a Poprád elbúcsúzik Magyarországtól, hogy a régi történelemben Gácsországnak nevezett Galíciában folytassa robogó útját: ott van a ruténség legészakibb határa. A térkép Poprád-Remetének nevezi a határközséget. A Kárpát itt az égbe nyúlik, sasok útja, túristák szédülete, mindennapi járáskelése a szepesi furmányos-szekereseknek, akik a Poprád völgyéből itt vitték ki a vásznat, bort az egykori lengyel városokba.

Ezen a vidéken minden utánozza a hegyek növekedését. A fenyő hosszúra nyúlik, hogy a hegyek árnyékából néha megpillantsa a nap-sugarat. A férfiak szálasak, megtermelttek, mint a fenyőfa, amelyet úgy fuvaroznak, mintha ágyút vinnének. A fenyőfa-szállító szekérnek elől van két kereke, aztán hosszan nyúlik a

fenyő szála, míg a végére ismét két kereket köt a fuvaros. Ezek a hosszú, nyikorgó szekerek jönnek lefelé százesztendők óta a Kárpát-hegységből. A kistermetű hegyilovak, néha még a tehénké is, csodálatos szorgalommal vonják a nehéz terhet. Egyik szekér követi a másikat, mint a kalendáriumban a napok. A fenyőfavágó késő vénségéig megmarad a mestersége mellett, hogy halála után átadja mesterségét a fiának, aki azután ugyancsak nem tesz egyebet, mint fenyőfát szállít a hegyekből. A hegység felett nyomtalanul múlnak az évszázadok. Az erdők észre sem veszik, hogy az emberek fejszével vagdossák. Nyikorog a hosszú szekér. Kidőlnek a fák, meghalnak a favágók. De mindig terem új fa és új ember, aki a fát kivágja.

Ha felfelé haladsz a Poprád völgyében, együtt a folyóval, *felfelé*, számtalan faszállító szekérrel találkozhatasz a magasra kanyargó országúton. A lovak csengői messzi-ől jelentkeznek az útkanyarulatoknál. Keskeny az országút. A hegyek között korán sötétedik. Nagy messziségből, mély völgyből pislog idáig egy kis völgyi falu mécsese. Tán a gazdát várják haza, aki elment fát vágni a hegyek közé. A lovak csengői lassacskán közelednek, nagyokat nyikorog a kerék, amely eszi a kocsikenőcsőt a hegyi úton. Néha még holdvilágnál is mennek, mendegélnek a fenyőfás szekerek. A fenyőtörzsek nyugodalmasan fekszenek a kerekcsavartalon. Bevégezték életüket fenn a hegyen, szemközt néztek ezer hideg széllel, vadállat-kedvű viharral, álltak a felhők baljóslatú árnyékában, villám kísérteties zengésében, halálos dermedtségében a hosszú télnek, pataksörgésében a tavasznak.

A rutének fája: a fenyőfa. Ez a sudár, szépséges, délceg fa borítja a ruszinok földjét. A völgyekben gyermekcipőben jár, bokor, cserje, törpefenyő alakjában zöldül, míg fenn a hegyek között: a hősök viharos, mogorva, magányos életét éli a fenyőóriás. Sötétzöld szoknyájában, hideg, hegyes levelével, száraz gallyával, madárhangtalan sűrűségeivel, beláthatatlan rengetegeivel végig benövi a Kárpát-hegyláncot. Kőből, sziklából terem, gyökereit mélyen és messzire küldi, hogy táplálékát megszerezzék a széllal vívódó koronának; mind távolabbra fut az emberlakta vidékektől, a hegyvidék lemondó remetéje, életéről alig tudunk, de halálában gyorsan ellobogó lángjával, piros melegével, hirtelen tüzével mindnyájunknak jó ismerőse. Olyan hevesen szereti a tüzet, mint a szűz a szerelmet. Tisztasága, hűvössége, magányossága alatt vészes szenvedély lakik, oltáthatatlan vágya a tűz iránt. Mintha a fenyőfában, amely a legtávolabb őrzi a tél halott hавát, viseli a hideg évszak dermesztő köpenyét, a fenyőfában egy szenvedélyes szív lakna, amely alig várja, hogy elhamvadhasson az egész életében nélkülözött hőség karjai között. Sokszor ültem kályhámnál, amelyben veteckedve, rohanva semmisültek meg a fenyők hasábjai. Elgondolkoztam e hideg teremtmények tűzimádatán. Oly nagy lángot gerjesztenek, mint a szegények szívei, amidőn egyszer rájuk sűt az élet melegsége.

Amerre a ruténeklakta vidék fekszik, mindenütt fenyők védelmezik a hegyek csontos, köves hátát. Közöttük vonul az országút, lebátorkodnak a falvak határáig, sötét rengetegekben bársony-puhán őrzik meg a talajt, az

évről-évre egymásra hulló magokat, gallyakat, leveleket. A szerzetesi csend, amely az erdőben honol, messzire visszhangozza a fejsze hangját. Olyankor az egész erdő figyelni látszik, amint favágók kezdik munkájukat az erdőszélen s a nagy fák panasztalanul dőlnek le a földre, amelynek érintését azelőtt sohasem ismerték.

Itt húzódnak a rutén vidék legészakibb részén (hol a Poprád folyó Magyarországot elhagyja), azok a mély erdőségek, amelyek sűrűbbek a Bakonynál, nemesebbek Svájce fáinál, dúsabbak, mint a Kaukázus kopár hegyláncai. Bármilyen magosak itt a hegyek, a fenyő meghódítja őket. Felkészik ez a zöld hadsereg az áthághatatlan hegyláncokra. Nyugodalmasan várja a nyolchónapos tél után a rövidke nyarat. Gyermekes örömmel visszhangozza a fuvarosok esengettyűinek hangját, pedig azok az ő elpusztítására jönnek fel a völgyekből. Boldogan lebeg el a fenyőerdők felett a kis faluskáknak harangszava. Olyan szelíd a fenyőfa, mint az emberek, akik ezen a tájon laknak.

*

A rutének földjének északi határán hírneves folyó a Poprád, amely körülbelül a „Magos Tátrában“ ered s innen veszi azt a csodálatos iramodást, hogy pályája legvégéig — túl Magyarország határain — mindig *felfelé*, észak felé tud folyni. Átlép hegyeket, városokat, vízimalmokat, mindvégig siet s úgy öleli meg az országhatárt, mintha búcsúcsókot nyomna kedves Szepesmegyéje homlokára.

Annyi mesélnivalója van ennek a folyónak, hogy el sem készül vele az országhatárig. Régi

kolostorok árnyában szalad el, ahol egykor szakállas barátok, fegyveres szerzetesek szolgálták hűbéres uraikat, a lengyel hercegeket. Kedves, színes, mesehangulatú kisvárosok mellett lappang, ahol a háztetők pirosak, és kékek a női szemek. Juhászok egyhangú nótáit hallgatja a hegyek között. Egy boldog kis országon szalad át, amelyben vasorrú bábák, lenhajú lányok, jámbor menyecskék mossák ruháikat a hidak alatt, kékkalapos Nepomuki Szent Jánosok öröködnék a városvégeken, minden ember keresztet vet, ha megszólal a harangszó, a kísértetek sohasem jönnek vissza a temetőkből, mert bűn nem terheli lelkiismeretüket. Tánciskolák, haranglábak, kunyhók és temetők mellett igyekszik a Poprád hegymászó útjában. Egy jókedvű vándorlegény ő, amely szívesen megáll minden vendégfogadó, minden parasztház mellett, ahonnan a nép-ének mélabús dallamai hangzanak. Kalauzolja útjukban a tollasalapú varázslókat, medvetáncoltatókat, szilvárusokat, vásárosokat, akik Lengyelországból jönnek és az egykori királyság pénzeit eldugják tarisznyáikba. Ha pedig történelemről kezd mesélni a Poprád: Giskra cseh rablóról, Rákóczi Ferenc nyalka kurucairól annyi mondanivalója van, hogy napestig lehet hallgatni. Partjain hol lengyel fejedelmek, hol magyar királyok uralkodtak. Minden város, minden falu, minden váromladék messzi néz bele a történelem mélyeibe. Szelíd füzesekben szláv melódiáit dúdolja a nép. A tájképek a fensíkon olyanok, mintha Oroszországból volnának ki-metszve. A názáreti szelídség ül a nép gyermekszemében. A Poprád jóemberektől válik el, amikor végre elhagyja a határt.

A rutén vidéknek három nagyobb városa van: Munkács (székváros), Ungvár és Máramarossziget. A többi része falvakból áll, hol jámbor egyszerűségben éli életét a jóra való ruszin-nép.

A falvak olyan egyformák, mint akár Oroszországban.

A házak fából épültek, tetejük szalma, az egyetlen nagyobb épület a korcsmárosé. Bibliai szegénység és meglegedettség lakik a ruszinfalukban. Az élet mindennapiságát a vörösbetűs egyházi ünnepek váltogatják. A ruszin hitbuzgó. Görögkatholikus vallásához híven ragaszkodik. Papjai és tanítói ugyanolyan egyszerű emberek, mint ő maga. A pap megfogja az eke-szarvát, a tanító éjszakára az iskolába köti tehénkéjét s vele együttalszik. Az egyszerű kultúra hősei itt a lelkipásztorok s a tanítómesterek. A legnagyobb eredmény, amit elérhetnek, hogy írni meg olvasni tanítják meg a népet. Az évszázados babonáktól, hegyvidéki népek szokásaitól, gyermekességeitől nem térítheti el a népet semmi ékesszólás. A korcsmáról nem tudnak lemondani. A dermesztő telek, csontigjáró hidegek, az életnek egyhangúságai szinte természetszerűleg megkívántatják e néppel az alkoholélvezet mámorát, melegét, felejtését. Minden tiszteletet megérdemel az anti-alkoholisták bölcs prédikációja, de a ruszinnépnek is igaza van, amikor nem tud lemondani az alkoholról. Adjatok más hazát ennek a népnek, ahol véres verejték, végsőkéig feszített testi munka nélkül is megtalálhatja boldogulását. Adjatok neki a kopár, kegyetlen hegyek helyett dúsan termő síkságokat. Adjatok neki ennivalót, amely a pálinkát pótolja.

Adjatok neki kultúrát, papot, tanítót, előljárót, aki jó példával jár a nép előtt és nem tekinti maga is büntetésnek az életet, amely a Kárpátok melankólikus világába száműzte őt. Adjatok neki rövidebb telet, amely szörnyeteg tartósságával, járhatatlan országutaival, kőkemény hidegségével, minden életet megállító konokságával az esztendő felénél többet bebörtönöz a ruszin-életből. A kis kunyhók, betapasztott ablakaikkal, ritkán nyíló ajtóikkal, kétségbeesetten őrzött belső melegségükkel, korai estéikkel, lassú virradásaikkal, tömlőc-életükkel úgy állnak a Kárpát közötti dülő hófergetegben, mint az emberiség utolsó őrházikói. Lehetséges, hogy északabbra még kegyetlenebb a téli szél, gyilkosabb a hideg, zordabb az éghajlat: ámde Magyarországon mégis csak a szegény ruszinok állják ki a szibériainak nevezett telet, — rossz esztendőben hét hónapig is — amíg ismét kibújhatnak házikóikból, amelyekben barmaikkal és gyermekeikkel együtt végigszenvedték a tél kísérteties szakát. Északi írók, a jószemű Lagerlöf Zelma, valamint Jakobsen is, írnak telekről, földbebujt, elrejtőzött elszerencsétlenedett emberekről, akik „álomszuszékok“ módjára nem veszik észre a napok fordulását. A mi rutén-népünknek nincsenek világhírű költői, akik elpanaszolhatnák a boldog emberiségnek, hogy mit szenvednek kelet-észak lakosai Magyarországon. Meg kell nézni ezeket a kis falvakat, csűrjeikkel, földbebujt igénytelenségükkel, őseMBERI félelmükkel, szemrehányásnélküli megnyugvásukkal, jámborságukkal és jóságukkal, midőn beköszönt a Kárpátba a tél vihara! Néha már az október meghozza a havat, máskor még áprilisban is

dagadnak a hegyi folyók a hólétől. A hóesés úgy szakad rá e tájra, hogy imádkozva hajt a kocsis az elszánt utazóval, két lépésnyire nem láthatni előre, az utak eltűnnek, falvak egyenlőkké lesznek a földdel, csak az országúti keresztfán látni néha a fekete varjút, megsemmisül élet, gondolat, nagyravágyás, eszme. A sors igazságtalan büntetéséből északkeleti Magyarország legjobb népe megfosztódik az élet örömeitől, emberiség, műveltség, gondolkodás adományaitól. Álmoskönyv és kalendárium járja itt. Közeli rokona e népnek az orosz melankólia, amelyből Puskin született. Mit tegyen tehát e nép, ha az életet elbutító alkohollal nem gerjesztheti magát új reményekre, jövődő színes terveire, beköszöntő tavaszaira? Halottak laknak itt zordon télidőben, amidőn a hegyhátak mögött legélesebb hangjait próbálgatja a tél zenésze, a hó fehér fergetegében elvakul a szem, a szívdobogás mélyen elhalkul, kis áristomában szárnyait is elfelejti próbálgatni a lélek színes madárkája; csak csend van, ereszekről nagy puffanással leszakad a hó, csattan a jégcsap, rekedten ugat a házörző, a tehénke nem bődül, mert családtag lett, az álomnak tömjén-füstjében hajtja le fejét csaknem egymillió ember!

Adjatok a magyar-orosznak az esztendő 250 böjtnapja helyett ugyanannyi evőnapot, amikor legalább megszokott táplálékát: a tengeriből készült málékenyeret, a szegény burgonyát, a sovány paszulyt magához vehesse oly bőségesen, hogy ne legyen szüksége testének az alkohol pillanatnyi, keserves kamatú erejére.

A rutén ember jóformán kétszer lakik jól életében.

Először: mikor megházasodik. Egy hétig is tart némely vidéken a lakodalom.

Másodszor: jóllakik a halotti toron, amit az elhalt házastársért tart. A temetés majdnem olyan ünnepély, mint a lakzi. Ilyenkor nem sajnálja a magyar-orosz a terített asztalt sem magától, sem háznépétől, sem falujától. Jóformán mindent megesznek egy esztendőre előre. Rántotta (szalonnával), forralt édestej, teperős galuska, töltött tyúk, töltött káposzta, kasszlé, gomba kerül az asztalra. Félliterszámra isszák a mézes pálinkát, míg végül mindnyájan lerészegednek. Az evés és az ivás boldog mámore után jön a kemény böjt, amelyet panasz nélkül visel az orosz ember. Cifra és körülményes görög-katolikus egyháza szigorú böjt-napjait még megtoldozza. Böjtöl ősszel, amikor közeleg az első hó, bevégeződik a mezei munka. Azok a gyönyörűséges kárpáti ősök, amelyek az utazó előtt a legszebb Magyarországot tárják fel, — a néma, sárguló erdők, a rőt hegyoldalak, a hallgató völgyek, Mednyánszky világhírű őszi tájképei a bennszülött számára a böjt kezdetét jelentik. A mély vízmosásokban, völgyekben meglapuló kis falvakban a legöregebb emberek kimondják a böjt kezdését.

— Elvitte a gólya az ebédet.

A madárhang elhalkulásával, a vizimalmok messzire hangzó kelepelésével, az árnyék hosszabbodásával, a nap rövidebb látogatásával, mintegy a közelgő, szomorú, hosszú téli sötétség beálltával a magyar-orosz ismét megkezdí a böjtöt, mintha gyászolná a korán elröppent, boldog nyarat. Ezentúl csak kétszer esznek napjában a rutének földjén, délelőtt és délután. Beáll a zordon évszak, mihamar járhatatlanok

az utak a viharok szárnyán megérkező hótól; a magyar-orosz népével, barmával behúzódik kunyhójába és félálomban hallgatja a postaszán csilingelését. Milyen bús, emberietlen élet folyik télidőben a rutén falvakban: arról csak annak lehet fogalma, aki már elakadt útközben a hófergetegben ilyen ringyes-rongyos falucskában! Az emberi és állati trágya közvetlenül a lakóház ajtaja elé kerül, mert meleget tart az is, mint a betapasztott ablak. Napközben alig látni valakit a szabadban, utcán, koresmában. Az eresz alatt füstölgő házikókban bujik el a falu népe s álmaival, babonáival foglalkozik. Könyvnek, újságnak persze híre-hamva sincs. Az asszonyok, lányok délután fonnak, szőnek. A háztetők felett zúgó vihar alatt összebujnak a fiatal nők egy-egy kiválasztott háznál, mesét mondanak és fonják, szövik egyszerű ruhájukat, az inget. Ha egy idegen férfi betoppanna az ajtón, nyilván az ördögnek néznék. Pedig az orosz-magyar nők, amíg fiatalok: oly üdék, mint a vadvirágok. Szőke hajuk, lenvirág szemük, gyengédségük megigézi az utazót. Nekem mindig a szerény kis nefelejts jutott eszembe, ha utazásaim közben erdők szélén, patakok partján fiatal rutén nővel találkoztam. Ámde nem sokáig bírják e nép tavaszi virágai az életmód zordonságát, a sorvasztó bőjtöt. A sava nyú répa és káposzta, amelyet télidőben közös hordóból, kanál nélkül fogyaszt a háznép: silány táplálék az életerő fenntartásához. Az orosz-magyar azt mondja, hogy télen úgy sincs szüksége testi erejére s ezért nem táplálkozik, mint akár a föld bogara, amely dermedt mozdulatlanságban tölti a telet. Nem ritka

az olyan fiatal orosz-magyar férfi vagy hajadon, aki még sohasem evett húst életében, de pálinkától már részeg volt az apja temetésén.

Az egyház által kiszabott és az önként vállalt böjtölést kell rendszabályozni ennek a szelíd, csendes népnek a történelmében. Meg kell tanítani enni, táplálkozni, erőt és vidámságot gyűjteni nemcsak az alkoholból. Meg kell tanítani őt a könyvek, olvasmányok örömére, az életnek sok színére, az emberi boldogság pálinkamentes részeire. Meg kell tanítani őt járni, mint a gyermeket. Beszélni, érezni, örvendezni, mosolyogni, hogy az öregség ráncait eltüntethessük e népnek arculatáról, amely búsan meghúzódik már a gyermek ajkszögletében, elhervasztja az ifjú nőket, koravéniségre ítéli a még életerős férfiakat. Meg kell menteni e népet az önkéntes éhezéstől, a borzalmas böjtöléstől, hogy ifjúsága ne egy-két esztendeig tartson csupán. A mult nyáron még üde, szagos hajadon mosott a pataknál. Az idén fonyadt vénasszony mereszti rá fénytelen szemét az utazó kocsijára. A temetők telve sírokkal, amelyekbe életerős emberek temetkeznek, a kuckókon korai aggastyánok lesik a gyöngemeleget, a nők alig képesek szoptatni gyermekeiket. Életet kell adni ennek a népnek: mielőtt a pálinkáról akarjuk leszoktatni. Ha most, nyomban megvonnánk az orosz-magyar-tól az alkoholt, rövidesen kipusztulna az egész néptörzs.

•

Napfényben és hóviharban eleget utazgattam e tájon. Örvendeztem a faluszéli csűrök szalmatetőinek, emberi hangon szólott hozzám

az első kutya, amely kocsimat vagy szánomat megugatta, sok mindent gondoltam az ablakról, amelyet házikókon láttam fűrészporral és sárral betapasztva, a néma udvarokról, amelyeknek havában magányos gyalogösvényt tapos a gazda. Úgy mentek, mendegéltek tova utam mellett a kis falvak, mint az emberi nyomorúság, az örök szegénység változatlan, mindig egyforma képecskéi. Nagyon ismerősnek kell lenni ezen a tájon, aki egyik embert meg tudja különböztetni a másiktól. A ruházkodásuk egész vármegyékre kiterjedően egyforma. Bús, szürke halina-posztóban, kopott gubában, bocskorban vagy mezítláb jönnek ők elő az országutakon. A férfiak borotválják az arcukat, rövidre nyírják a bajszukat, mert nem szeretnek szakállt viselni, mint robónaik, a nagyoroszok, akiket bakkecskének csúfolnak. Széles, vastag, zsíros kalapjaik elpusztíthatatlannak, örökségbe megy egyik nemzedékről a másikra. Még téli báránybőrsüvegüket is csak nagyritkán cserélik. Szürke vagy fekete gubáikban, derékszíjjal a derekukon, bőrtarisznyával az oldalukon itt élnek évszázadok óta és látszólag semmit sem változtak. Nem lehet észrevenni, hogy a régi ember kiment a ruhából a temetőbe, új ember büszkélkedik a részeggel, gombokkal kivert tarisznyával. Még tán a nevük is ugyanaz marad. A szegénység örökké talpon álló hadserege, lelkek, amelyek már eleven testtel elkárhoztak a mindig ugyanolyan, egyforma életre, emberek, akikkel nem történik semmi, mint apáikkal, élnek, hogy észre sem vették, hogy elmúlt életük, böjtölnek, lerészegednek, karácsonyt, esküvőt tartanak, aztán elmennek a temetőbe. Ugyanazok most

is, akik száz esztendővel előbb voltak. Ott tolonganak a határszéli vasúti állomásokon, hosszú hajukat hátrafésülve, fedetlen fejjel állnak úr, szolgabíró előtt, arcukon az örök alázat, lemondásos szürkesség, fénytelen élet. Mennek, mendegélnek girbe-gurba országutakon, mintha sohasem gondolnának semmire, céltalanul barangolnak hegyeik között, elmenekülnek a városokból, sőt falvaikat is nyomban elhagyják, amint enged a szigorú idő. Künn élnek a havasokon, hegyhátakon, réteken, fészekaljban, mint a vadmadarak. A háznép ritkán bomlik fel. Gyerekek, öregek, aszszonyok és háziállatok lehetőleg együtt vannak, addig, amíg élnek. Egy test, egy lélek minden család. Ha valaki meghal közülük: megsiratják, a holttest jelenlétében, szinte részvételeivel: lerészegednek, aztán gyorsan felejteneik.

Egyszer egy faluba érkeztem határszéli bolyongásaimban, ahol a pap (régi ismerősöm) elvezetett egy házhoz, ahová ő halotti torra volt hivatalos.

A halott, akinek torára készülődtünk, még élt, de az ágya már a mestergerenda alá volt tolva, égő gyertyát adtak a kezébe és a kántor fejére tette az evangéliumi könyvet és a könyv olyan lapon nyílt ki, ahol alig volt vörös betű. Minden jel meg volt arra, hogy a beteg rövidesen meghal.

Öregember volt a beteg. Egykedvűen tartotta kezében a gyertyát, hisz már délután megkapta az utolsó kenetet. Talán eszébe se jutott, hogy reggelig éljen s résztvegyen a saját halotti torán, amelyre a háznép már ugyancsak serénykedett. Az asztalt megterítették vászon-

nal, mert a halottnak a helye a ládán lesz. Pálinkát, kenyeret készítettek a papnak, kántornak, harangozónak. Ámde senkisémm nyúlt a várvavárt elemózsiához, mert az öregember még mindig tartotta a gyertyát. Lassan múlt az idő. A kántor időtöltésül megpróbálgatta az evangéliumos könyvet az öregember kopasz homlokán. Vállát vonogatva jelezte, hogy nem tehet róla. A könyv mindig ugyanazon lapon nyílik, ahol kevés a vörös betű. A harangozó, mint egy unatkozó strázsa, egyik lábáról a másikra nehezedett. A pap székre ült és halkán kopogott az asztalon.

— Bátyuska, nem félsz a haláltól? — kérdeztem.

Az öregember szemét az égő gyertyára meresztette, mintha azt nézte volna, hogy meddig tart még a gyertyaszál. Aztán hangtalanul megcsóválta a fejét.

A háznép tett-vett a szobában. Egy öregasszony, egy fiatal nő és egy közömbös suhanc voltak az öreg hozzátartozói. Néha megtapogatták az öregember kezét: vajjon elkezdhetik-e már a sírást? Künn a havas estében lábak topogtak, suttogások hangzottak, szomszédok, akik majd zsoltárt énekelnek. Mikor hangosodott a beszélgetés odakünn, a harangozó, mint hivatalos személy, kinyitotta az ajtót és kiköpött.

A bátyuska pedig nézte, kimeredt szemmel leste a kezében égő gyertyát. Már nem figyelt semmire, ami körülötte történik. Nem is igen látott tán egyebet, mint a piros nyelvecskét. Szinte pillanatok alatt megváltozott az arca. Mind kisebb lett a feje. Végül kicsiny lett, mint abban az időben, amikor anyja szíve alatt élte

életét. Az élet visszafelé futott az arcán. Talán átsuhan t előtte minden, ami történt véle, mint egy vándormadár képe vonul át az alkonyodó éghajláson. A gyertya reszketni kezdett. Inga-
dozott, hajladozott, felágaskodott, meg leha-
nyatlott. Az élet volt ez, amely most válik el
a fiatalkor zöld erdőitől s a komor vénség her-
vad t mezőitől. Képektől, arcoktól, melegsége-
ktől, ölelésektől, az életben marad ó szavaktól
s a tovább pirosló hangoktól elmúlik egy kis
lehelet. A gyertya nagyot koppant a földön,
az öregember feje hátrahanyatlott és sötétebb
lett a szobában egy lélekkel.

A háziak nekiláttak, hogy az öreg et az ágy-
ból a ládára cipeljék. Kimentem a házból.

Januáriusi éjszaka volt, tiszta, szélmentes,
csillagsugáros, amilyen ritkaság itt a Kárpá-
tok között. A csillagok az égboltozatra fagytak.
Ilyen hideg éjszakákon senki sem vágyódik a
csillagokba.

A hegyipatak a malomgátnál sustorgott,
mint a fő t t víz. Talán ezen az éjszakán dermedt
jéggé a zuhatag, amelyet idáig nem tudott
gyeplőjébe kapni a tél. Halottak a hegyek, a
hótól szikrázó erdők. Mélyek a völgyek, hogy
feneküket sem láthatni. Áll a nagy éjszaka a
világ felett, mintha többé nem lenne feltáma-
dás. A bádog Krisztus a falu végén elárvultan
terjeszti ki karjait. Az országút néptelen és
a beláthatatlan messziségbe visz. A halál éj-
szakája. Nem volna csoda, ha jéggé fagyott,
lepedős kísértetekkel találkozónék a gyalogúton.

Debrecen.

A multja oly sok legendával, mesemondással van telve, mintha századokig minden Debrecenben történt volna, amit a költőknek feljegyezni érdemes. A Királyhágón túl Kolozsvár, a Tisza mentén Szeged, a Hortobágyon Debrecen voltak azok a magyar városok, ahol a legendák, történetek összegyülekeztek a tornyokon, mint vándormadarak. Jókai egy láda könyvet írt Debrecenről, — mintha kétszáz esztendeig minden tréfás vagy regényes magyar férfiú a debreceni kollégiumba járt volna. Mikszáth és mások is elfuttatják mesemondó kedvüket a Péterfiára. Csokonai óta a kollégium mögötti városrészről lépnek ki az olvasmányok hősei, akiknek regényességét már azért is elhiheti az olvasó, mert Csokonai Debrecenjéből származnak. S így az a magyar, aki a költők műveiből ismeri meg Debrecen-t, azt hiheti, hogy a városban csupa felsrófolt idegzetű, romantikában laboráló asszony és férfi járkál a piacon, holott a debreceni nép oly józan, mint az egyszeregy.

Lehetséges, hogy régebbi korokban, amelyeket dohos könyvekből vagy az ó-temető fejfáiról ismerhetünk: valóban laktak itt józantalan regényhősök, ámbár én csendesen azt gondo-

lom magamban, hogy akinek itt hajlama volt a regényeskedésre: rövid ideig szippantgatott a Hortobágy felől szálló porfelhőkből. Petőfit a vándorlási kedv, Jókait a szabadságharc balszerencséje hozta e városba. Csokonai pedig épen a Quekker-puritánságú józanság miatt volt kényszerítve vándorbotot venni a kezébe, hogy esztendőkre elhagyja a nádfödeles várost. — Ha egész Magyarország oly józan és bölcs vérmérsékletű lett volna, mint Debrecen, történelmünkben tán hiányoznának a nagyszerű lendületek és vértanúi megpróbáltatások, de az ország gazdag és szerencsés lett volna. A mélyenszántó, holnapra is néző, gyarapodásra való civis-észjárás már a török hódoltság alatt megmutatta, hogyan lehet gazdagodni és épségben maradni idegen rabbilincsben. Bocskay és Rákóczi szabadságharcai nem rombolták meg a várost gazdagodásában. Szerencse és bölcs mérséklet óvta meg a várost a történelmi tragédiáktól. A nagytemplomban detronizált habsburgi Ferenc József is vizitbe, békülni ment Debrecenbe, mert hisz a trónfosztást Kossuth és a „jött-mentek“ földjéről összesereglett követek vitték véghez, nem pedig a nyugodalmas temperamentumú debreceniek.

Az alföldi homoktengernek Hamburgja a civis-város. Nemcsak Manchesterben élnek józan kereskedők, hanem erre kelet felé is, ahol a kereskedőknek és termelőknek elsősorban egy állandóan harcban és bajban álló ország gyűjtogató viszontagságai ellen kellett védelmezniük városuk épségét; kálvinista nyakassággal és meg nem szűnő magyar elszántsággal óvni a lelkeket és vagyonokat a nemzeti könnyelműségektől, a rosszindulatú politikai lázaktól,

a meggondolatlan magyar kalandosságoktól. Amíg a kollégiumi ifjúság tüzet nyelt és vért ivott a magyar történelem tanításaiból, amíg költők és politikusok ragadták meg farkát a bizonytalan állomású üstökös-csillagoknak, amelyek időről-időre átszáguldottak a magyar égboltozaton: Debrecenbe istenfélelemmel hangzik a zsoltár és győz a bölcs mérséklet a hóbor-
tos elragadtatások hullámvásárait. A tiszta erkölcs, a honszeretet védte Debrecen vagyonát századokon át... És most meglepték az oláh rablók és kirabolták a magyarság, a magyar vagyont kaptárát!

Egy öreg ember elbeszélése.

A mai öregek, akik a múlt századból jöttenek át: láttak olyan dolgokat, amelyekről az ifjúság legfeljebb memoárokból olvas.

Egykor éltek emberek, akik Napoleont, Kossuthot, Petőfit a valóságban látták. Megbámultuk őket, mint kivételes lényeket és mesemondásaikat sokáig hallgattuk. A mai öregek beszélnék majd arról a Magyarországról, amelyet többé nem láthatunk viszont; a kedves régi Pestről, amelyre rá nem ismerhetünk; a jámbor polgárokról, akik a fülükre húzták a paplant, ha elcsattant egy pofon a városban... Mesemondásaikba belefoglalják, hogy ebben az országban mindenki fehér kenyeret evett, még a vándorlólegény is, a faluzó koldus is és az ég madara, amely megette a mérföldmutató-kőre helyezett száraz kenyérszeletet; a bort gödrökbe öntötték szüret után, mert nem volt elég edény; egy krajcárt adtak a szegénynek és az imádságot mondott érte; kilencvenesztendőskorukig éltek a magyarok és még akkor se haltak meg könnyedén; annyi gyerek termett, mint subagallér; a birkának, disznónak időt adtak a járványos betegségben kedvére elpusztulni, nem siettek őt levágni; a cseresznye-

fák oly bőséges terméssel hajoltak az ország-
útra, mintha Krisztus urunk járna még a föl-
dön; a halat ingyen adták a nagy folyamok
partjain; a nők ifjúságuktól öregségükig ál-
dott állapotban voltak; a kalendáriumok és az
emberi szívek telve tréfaságokkal, nevetnivaló-
ságokkal; a férfiak ragaszkodtak politikai el-
veikhez és főbelőtték magukat, ha tisztességtelen
dologba keveredtek, gyenge karakternek
volt ereje tovább élni és Amerikába vitorlázni;
az adott szó szent volt és a rágalomért börtön
járt; a társadalom egy nagy család volt, amely-
nek ítéleteit nem lehetett megfeleltetni; és a
gyermekeket úgy nevelték, hogy nem kellett
miattuk szégyenkezni, ha idegenbe vetődtek.

•

És ha a régi Pestről szól az agg mesemondó:
szavai szinte hihetetlenül hangzanak.

Pest erkölcsös város volt, ahol nagy tisztelet-
ben tartották a barátság szentségét, a családi
élet érintetlenségét, a nők hírnevét és a vallás
rendelkezéseit. A városi magisztrátus mindig
azon törte a fejét, hogyan lehetne szebbé, fino-
mabbá építeni Budapestet. Hogyan lehetne azt
elérni, hogy itt a lakosság boldog és büszke
életet éljen, hogy másoknak is kedvük legyen
megtelepedni a városban és munkájukkal hoz-
zájárulni a város fejlesztéséhez. Mindennek ör-
vendeztek az öregek, amit e város érdekében
tehettek. Ünnepegy volt, midőn a Dunaparttól
többé nem szállott be a por a városba, midőn
évről-évre újabb paloták emelkedtek a nagy-
körúton, midőn a tramway csengetett, midőn a
polgármester királyi tanácsos lett. Az utca-

kövezők felfedeztek minden kis lyukat, amelynek betöméséhez nyomban felállították munkásaikat. A locsoló-ember oly udvariasan forgatta csövét a körúton, mintha Mazzantini iskolájában végezte volna a kurzust. A nagy zöld kocsik a mellékutcákat mosták oly tisztára, amely tisztaságot manapság a lakók arca sem közelíti meg. A házmestert a rendőrségre taszították, ha szemetes volt az udvar. A háziurat megbüntették, ha nem világított. A henteslegény kezét csókolta a szakácsnéknak, a kora reggeli pék örvendezett az új vevőnek, a boltos úgy dörzsölgette a kezét, hogy kénytelen voltál nála hitelben vásárolni. Szodomát kiáltottak, ha egy nő nagyon festett arccal kibátorkodott az utcára, az öregebb és gyakorlottabb szemű férfiak megismerték a foltot a nők homlokán.

A tisztességes nők pedig csak olyan mondásokat használtak a társaságban, amelyet anyáiktól, azok pedig nagynyáiktól hallottak. Az ő lábukat, vállukat nem igen látta senki a városon végig, olyan bő és hosszú ruhában jártak, hogy a cipőjük sarkát sem tették közprédává. A sétatereken megelégedett, büszke nyugdíjasok üldögéltek, lenézték az egész világot, amely nem élvezett penziót. A leányok jövődöbelieit már a korai gyermekségben kiválasztották a gondos szülők, igen kapós vőlegény volt az állami tisztviselő. A házak belsejében boldog, megelégedett családok vonták meg magukat, akik a polgári jólétben, a csendességben, a tiszta erkölcsben lepergették az éveket, mint gyöngyszemeket. Furcsa, szigorú öregasszonyok éltek, akik az ifjúság erkölceit ellenőrizték. És virágvasárnapon a templomok környékén tavaszi ruhában és tavaszi arccal mindig egy

megifjodott Pest mutatkozott. Minden lánynak volt új cipője, új kalapja, minden asszony szebb lett és a családapák a budai hegyek rétjeit gusztálták, ahová husvétvasárnapján kirándul a familia.

Pest csak az idegenek és vidékiek előtt tűnt fel ama mulatságos és könnyelmű alakjában, amilyennek a múlt században elhíresztelték. A tivornyás város lámpagyújtás után kezdte meg hentergését, a rendőrség szigorúan vigyázott, hogy a templomba menő tisztességes nők napközben ne kényszeríttessenek szemük lesütésére. A Kossuth-utcából, a korzóról elzsuppolták a szemérmetlen, feltűnően öltözködő nőszemélyeket. A polgárasszonyok jóillata töltötte meg vasárnaponkint a várost, szelid, alattomoságmentes mosoly tündökölt a leányok arcán és a polgár kidüllesztett mellel mehetett végig a városon, erkölcs, rend és tisztelet uralkodott itt.

Országos Széchényi Könyvtár

Ábrándos városok.

...A tornyokon kereszt vagy kakas van, a luteránusok mohos zsindelyfedelű templomai állnak szűk, nedves utcákon, — a hidaknál kékre vagy piroskásra kopott Nepomukiak tartják fenn a rendet, hogy az útonjárók ne káromkodjanak túlságosan, — vastagfalú, örökéletre épített vendéglők extraszobáiban papok, honoráciorok, a múlt század adomáskönyveiből itt maradt tréfás emberek keverik parádival a bort, tót szóval a magyar beszédet, — állomások, megyék, országrészek, ahol mindenki büszke arra, hogy magyar (nem is úriember, aki nem olvas magyar újságot, az asszonyok ugyan még csak tótocskáznak, de hát másképen nem értenék meg őket a cselédek, a piarci népek): ez volt valamikor a felvidék, ahová behavazott vasutakon, kacsaringós szánutakon annyit jártunk valóságban és képzeletben.

Szerelmesek világa volt a felvidék.

Itt mindenki szerelmes volt — Magyarországba. Olyan lágyan, szláv-odaadással, szinte epekedve még nőkről is ritkán beszélnek a férfiak, mint a felvidéki intelligencia Magyarországról gondolkozott. Ő, a legkedvesebb, a legdúsabb, a legszebb és az elérhetetlen. Királynő, akibe

szerelmesek megkopott, messzire lakó gárdisták a Kárpát alatt. Szüresölve, mint Tokaj borát isszák, ejtik ki itt a szájak a magyar nevet. Felpirosodnak az arcok, amikor a históriára fordul a beszélgetés. Mikor a felvidéken csinálták Magyarország történelmét... „Azóta, sajnos, mellőznek!” — mondták, mintha új kedvese volna Hungáriának.

Rajongók földje ez. Az adóhivatalnok, a tanfelügyelő, az alispán és mindenki, aki a magyar államot szolgálja, oly büszkeséggel tölti be hivatalát, mintha éjjel-nappal a szíve felett viselné a magyar címet. Ezekből a furcsa, ábrándos városkákból, télen eltemetett falvakból, korai estékből, kis ablakokból: oly gyönyörűnek látszott a messzi igazi Magyarország, mint a tündérvilág. Innen figyelték epedő szemek az esti vonatot, amely pesti havat hoz vagonjain, postakocsijában budapesti újságot. Ezekben a télben halkan pirosuló tűző házakban, varjas, elhagyott kastélyokban olvasták rajongással az írók munkáit. A helybeli kereskedés kirakatában (a levéldobozok között) valóban feltűnést keltett egy-egy új magyar könyv és „beszéltek” róla még a kaszinóban is. A legtöbb városnak volt irodalmi társasága. Mily lelkesedő úrihölgyek látogatták például az ungvári Gyöngyössy-Társaság koncertjeit! A kassai Kazinczy-kör oly ünnepélyesen fogadta a „fővárosi vendégeket”, mintha eleven főhercegek jöttek volna látogatóba. Ezekben a vendégszerető, drágalátos városkákból egy nap alatt megismerkedett mindenkivel az utazó, barátai, kedveskedő ismerősei akadtak az idegennek. S büszkén mutatták meg történelmi emlékeiket és élő nevezetességeiket. Friss pezsdülés, izga-

lom, költekezés, ha vendég jött a fővárosból. A szemek, arcok úgy figyeltek a messzi földről jött vándor szavaira, mintha a legnagyobb titkok derülnének fel.

Felvidék! Az egyetlen táj a földgömbön, hol a magyart úgy tisztelték, mintha minden magyar háta mögött Árpád állna vitéz népével. A magyar faj itt mutatta meg, hogy mennyi erő és báj lakik benne, s mily csodálatos vonzása van nyelve ezüstpatakjának. Aki egyszer ivott a magyar szó forrásából, nem felejtette el holta napjáig. Dalaink, mesemondásaink, irodalmi kincseink olyan megbecsülésben éltek itt, mint sehol a tiszta magyarság között. A hiában epekedő szerelmes áhitatosságával tisztelte a magyarság minden lépését, cselekedetét a felvidék. Itt nem volt kritika, kifogás, ellenmondás, csak a magyar fensőbbiség iránti tiszteletnek olyan foka, amely tisztelet nem okoskodik, hanem kiugrik az ablakból, ha az imádott így kívánja. A hódoló szeretet és sokszor indokolatlan bámulat a magyarság iránt: tette, hogy a felvidék többnyire leghűségesebb szolgálja volt a mindenkori magyar kormánynak. Csak magyar legyen...

Amint hűvösödött a hegyek levegője Miskolcon túl, a szívek annál melegebbek. Kassa, Sátoraljaujhely, Beregszász, Ungvár, a Szepesség, a honfoglaló folyók völgyei, a Hernádkörmend, a Latorca völgye, a Felső-Tisza... Úgy következtek a képek, mintha a történelemben lapozgatnánk. Deresbajszú, pirosarcú, recsegő hangú urak mókás jókedve, jóságos tekintetű asszonyságok vendégszeretete, tót lelkületű lágysága a barátságoknak, büszke, hiú testvériesség, az atyafiasságos érzületnek pompáza-

tossága fogadta az utazót. Mintha csak azt akarta volna megmutatni mindenki, hogy mily nagyra tartja a szerencsét, hogy magyarnak számít. Mintha tanubizonyságot tenne város és falu, hogy nem felejtette el a régi magyar erkölcsöket: itt valóban él még az a nagyszerű magyar báj és kedvesség, amelyet maholnap csak anekdotás könyvekből ismerünk. A piros-hasú tornyok, mohos bástyák, százesztendős bolthajtások egy régi magyar nemzet rokonságát hitték. Itt még egy évtized előtt is azt vélték, hogy él valahol, az alföldön tán, az a büszke, fejedelmi, gyönyörű nemzet, amelyhez tartozni a legnagyobb gyönyörűség. Ők még történelmi festmények pompájában nézték hegyeik közül a mindinkább leromló magyarságot. Ha látták volna, hogy pusztul, szakad, züllik a magyarság alföldjein, városaiban, Budapestjében: kiábrándultak volna és nagyon szerencsétlennek érzik vala magukat. Az a büszke, honfoglaló, hatalmas nemzet, amelynek fiaikul ők oly dicsekedve vallották magukat: ezalatt szerencsétlenül rohant vándorló útján méltatlan sírja felé.

Felvidék! Amely egykor úgy rajongta a lezüllött Magyarországot, — mily háztetőmagas lángú szerelemmel fordul az újonnan éledt magyarság felé! Hiszen ha valaha lehetett valóban rajongani a magyar nemzetért: most van annak ideje, amikor a magyar hősiesen, oroszlán-erővel emeli fel a követ sírja felett. Most jön az idő, amikor minden nemzetek ideája lehet a magyar.

Akiket többé nem látunk.

A pesti nők valaha oly csinosak és tiszták voltak, hogy senkinek se kellett elkíváncozni a városból, aki itt nyugdíjából éldegélt: ingyen legeltette a szemét.

Az ember bizalommal várta öregségét. Lehetőleg teljes penzióval visszavonul a hivatalából, vagy életjáradékot vesz, hogy minden eshetőségre biztosítva legyen. Elhordja régi ruháit, a szalonkabátokat, a hímzett fehér-mellényeket, az ünnepélyekre tartogatott köcsöggalapot: a nyugdíjas önmagát ünnepli, senkitől sem függ többé, senki előtt sem kell meghajolni, gögösen vágja könyvecskéjét a hónap elsején az adóhivatal elé. Függetlenség és szabadság, minden nap. Az ember szert tett valamely rendjelre vagy címre, amiért elnökké választják egy asztaltársaságban, ahol kedélyes butaságokkal telik az idő. Hazamenet, amíg a bütykös, fáradt lábak megszabadíttatnak a lábtyútól: már kezdődik az elbeszélése a mamának, hogy mit mondott ez vagy amaz, öreg pajtás, régi barát... És így a mama is kiélvezi a magáét, mint akár fiatalkorában, midőn azok a pajtások, barátok még buzgón udvaroltak, szépeket hazudtak és jószagú

pedrővel látták el bajszukat. Ha némi szerencséje és összeköttetése van a nyugdíjasnak: kaszinó-elnök lehet valahol. Milyen hatalom, tekintély, sőt ünnepély volt egy kaszinó-elnök például a Józsefvárosban, amikor a polgárság még javában virágzott! A trafikban a legjobb szivart kapta. A hentes, mészáros, fűszeres kedvében járt. Visszaköszönetésekkel, kézszorításokkal telt el sétája. Pártügyekben tanácskozott, kis tanítónők tőle várták megválasztásukat, ezüstlakodalmán a polgármester mondta a pohárköszöntőt és ha olykor éjjelíg a kaszinóban maradt, a familia otthon meg volt győződve, legalább is megbukott a kormány.

A nyugdíjas volt a legboldogabb ember a városban. A szép időnek, hamiskodó tavasznak, régi szeretős ősznek ő volt a legnagyobb élvezője. Néki építették a Halász-bástyát, az ő részére tartották a zenés miséket, a promenádon ő reá mosolyogtak a gyermekkertésznők, a börze előtti játszótéren a nevelőnők az ő kedvéért vetették keresztbe a lábukat, hogy a térdük látszott. A Sefánián korai tavaszkor a nyugdíjas tartott szemlét és elefántesontfejű sétapálcájával intett a városi örnek, ha valamit nem talált rendben. A ligetben levette a kalapját, amint a nap sütni kezdett. Hiába harangoztak a Fasorban a toronyban, a nyugdíjas csak akkor indult el hazafelé, amikor az ő órája mutatta a delet. Ezt az órát a műegyetemi órához igazította és hetenként ellenőrizte pontosságát, ami csak egy kis sétába került. Ő volt az, aki sohasem dobta el újságját, miután kiolvasta. Gondosan összehajtogatva eltette zsebébe. Milyen bolond a világ,

ha az újságból nézi az ember! Szerencsére nem minden igaz, amit a hírlap ír. Az írók pedig kötni valók. Némelyiket meg sem lehet érteni. Ő volt az, aki sohasem sietett Pesten, ebben a rohanva élő városban. A cipője mindig fényesre volt kefélve, a nadrágját otthon a mama vasalta, a kalapjáról a könyökével dörzsölte le a port. A borbéllyal vitázott, ha nem borotválta elég lassan és alaposan, — hiszen ő ráért. Méregbe gurult, ha valamely portékának az ára egy krajcárral emelkedett. Ő tudta a messzi boltokat, ahol olcsón lehet vásárolni. És ő tudta azokat a régi anekdotákat, nótákat, amelyekre már senki sem emlékezett a városban. Már csak ő találta meg az Ősz-utcát, az Ötpacsirta-utcát, a Zerge-utcát. De nem tudta teljes biztonsággal, hogy merre van a Lipót-körút. A mosóintézetet jelentette, ha kirojtosodtak a gallérjai. A szabónak öt forintot küldött minden elsején, — tán még az esküvői frakkját, a hivatalnoki Ferenc József-kabátját, a tanácsosi bundáját törlesztette. Ő volt az, akinek az „idejében“, „korában“ minden másképen volt. A nők vallásosak s erkölcsösek. A férfiak tisztelettudók. Mindenkinek kijár a respektus vagyona vagy rangja után. Ő volt az, aki büszke arra, hogy harmincöt esztendeig ült a hivatalában és semmit sem csinált. Ő volt az, aki kitalálta az újságpapírosból való ülőpárnát, amelytől nem fényesedik a nadrág. Ő járt karonfogva az öreg élettársával temetésre, esküvőre s egyéb ingyenmulatságra. Ő járt korán reggel vizet inni az artézi-forráshoz, térzenét hallgatni (a bosnyák zenekar előadásában) a császárfürdői platánok alá. Ő ment fel a Gellérthegyre nap-

fölkeltét nézni, ő rándult ki gyalog Mária-Remetére, ő szaladgált a kormányhoz, hogy a nyugdíjasoknak is adjanak félárú vasúti jegyet, pedig soha életében nem utazott sehová. Ő tudta krajcárig a bélyegilletéket, a tisztviselői fizetéseket, hány krajcár van egy forintban és mennyit keres a főpincér a borralóbból. Ő volt az, aki a szájától vont el minden krajcárt, hogy öregségére gyűjtsön... Rakta, rakosgatta harminc-negyven esztendeig a forintocskákat. És most itt áll megöregedve, nyugdíjasan, élvezni vágyóan a takarékoság, munka gyümölcsét. S ráeszmélt, hogy egész életének elvonultsága, garasfogdosása, kielégületlen gyomrának korgása, aszkéta nyomorúsága mit sem ért. Egy jó kalapot sem vehet azon a pénzen, amit azelőtt egy egész esztendeig megtakargatott. Érdeemes volt így élni? (1920.)

Polónyi Géza kalapja.

Olyan nagy feje volt, hogy senki sem viselheti utána a kalapot. Ez a fej — tán még a kalap is — a tizenkilencedik századbeli Magyarországból jött és mindvégig megállotta a helyét a nagyméretű koponya s a kalap sem ment ki a divatból. Hetvenhárom esztendő volt.

Mikor Eötvös Károly ment el, azt írták róla a meghatott tollak, hogy az utolsó táblabíró ballag el az ősök által kitaposott országúton.

Íme, mielőtt végleg lezárulna a kriptá a régi Magyarország felett, még jelentkezik más is, aki kopogtatásával helyet kér a tizenkilencedik század magyarjainak sorában; ott, ahol úgy fekszenek halottaink nagy meggondoltsággal, karbatett kézzel, mindenttudó bölcsességgel, — mint általában a múlt századbeli magyar politikusokat láttuk, elképzeltük, emlékezetünkbe véstük. Ezek a századvégi magyar politikusok közvetlen elődeiktől (sőt a még velük karonfogva járó öregektől) tanulták a tempót, a megjelenést, a hazafias lendületet, a mellet dagasztó nemzeti önértéket, — tanulták a mély,

bölcsenjáró táblabíráktól. Eötvös is, Polónyi Géza is fiatalkori ideáljait olyan régi magyarokról választotta, akikről mi már csak a történetében olvashattunk. S ezért tűnt föl szemünk előtt néha félszegnek, máskor érthetetlennek, de mindenkor imponálónak Polónyi és Eötvös is.

Polónyi Géza fiatalsága például abba a korszakba nyúlik vissza, amely még nem sokban különbözött Vas Gereben regényeinek légkörétől. A szegénysorsú, tehetséges diák (aki a „Jurátus-életben“ csizmatisztítással kezd és a neve „audiat“), Polónyi Géza fiatalkorában is a nélkülözés és küzdelem emberfölötti iskoláját járja, amit talán nem is bírna meg egy huszadik századbeli fiatalember csüggedés, megtörés nélkül. Az akkori fiatalemberek (akikből később valóban ember lett) nem riadtak meg semmiféle viszontagságoktól. A szegény diáknak hét kásahegyet kellett keresztülrágni, amíg tanulmányaiban előrehaladhatott; a rongyos csizmák, pókhálós-vékony köpenyek, esztendőig viselt süvegek fáradhatatlanul mentek egyik városból a másikba, régi iskolából az újba, egyik küzdelmes megélhetésből, koplalásból, vidáman viselt nyomorúságból a másik sorstragédiába, amíg gazdájuk legalább a házitánító álmodott állomásáig eljuthatott.

A fagyú-gyertya pislá világításánál, a rongyos szalmazsákon a kietlen években fogyott egyik tankönyv a másik után, múltott egyik osztály kitüntetéssel, mint a másik, a derék megfeszült, a korgó gyomor parancsszóra hallgatott és a diák-kenyérnek, a savanyú brugónak mennyei ízt tulajdonított az erős akarat.

A vándor-diák sziget-felfedező útját járta meg ifjú lábaival az öreg Polónyi. Bolyongásaiban bizonyosan látta a tétlenségében hervadozó Magyarországot jó közélről, láthatta a düledező udvarházakat, amelyekből félig már kilicitálták a tunya gazdát; az országúton találkozhattott a tanulatlan magyar földesurassággal, aki utolsó lovát hetyke homokfutóban, kutyabőr-keztyűben hajtotta a vásárra eladni; és diákpajtásaitól hallhatta az előkelő állású atyafiakat felsorolni, amely atyafiakban bízva (nem pedig tudományosságára támaszkodva) vágott neki az életnek a legtöbb magyar ifjú.

*

Amit Polónyi Géza a régi Magyarországból látott: az mind csak arra serkentette a szegény diákot, hogy eszét kimívelje, önerejére, találékonyságára, bátorságára appellálva várja, midőn rákerül a sor e tudatlanok országában. Még éltek ugyan a böles, nagykonceptiójú öregek, akik a nagyszerű tizenkilencedik századot Magyarországon megteremtették, de már búcsúzóban voltak és helyettük nem jöttek új koponyák. A meddő, egyedül a protekcióban lélekző Tisza Kálmán-korszak járta. Egy éles elme könnyedén vágott magának utat az akkori fiatalok között, ha az öregek kivesző erényeit tartotta pajzs gyanánt. Polónyi Gézán késő öregségéig meglátszott, hogy fiatal korában jól megtanulta a táblabírák tempóját — szinte az ő gondolataikat, ravaszságaikat, okoskodásaikat folytatta, figyelmen kívül hagyván maga körül az elléhásodott nemzedéket. S így egyes utóda volt azoknak a magyar politikusok-

nak, akik egykor az ész és furfang fegyvereivel védelmezték Magyarországot a töröktől, paktáltak franciával, túljártak az osztrák eszén: — amilyenek a tizenkilencedik századbeli magyar táblabírák is voltak, akik bár körömszakadtáig tartották vármegyéjüket, belenyugodtak Kossuthba, megalkudtak Deákkal a haza és a nemzet egysége érdekében.

Ha majd eltávolodnak tőlünk a mai évek és a nagyeszű Polónyi Gézát messzebből láthatjuk: ráeszmélünk, hogy évtizedeken át a lepergő parlamenti évek szálait az ő kezei irányították. Olykor fiskális furfanggal, máskor a Fráter György eszélyességével, majd a törvénykönyv káprázatos ismeretével vágott közbe az alantas napi-politikától az orrok hegyéig sem látó koponyák gondolatainak. Megállította a hájfejú politikusok birkanyáját, mint a farkas. Vihart élesztett, indulatokat kellett fel, szenvedélyek alá gyújtott tüzet, vad juhászkutyákat eresztett szét, forgószélt hívott segítségül, amikor ölbetett kézzel, fáradt szemhéjjal bóbiskolt körülötte a parlament. Egyszer olyan volt, mint egy keserű bujdosó, máskor dőngette az asztalt, mint egy erőszakos vidéki kortes. Összevont szemöldökkel figyelt, héja módjára lecsapott, furfangos úton biztosan haladt, — majd kedélyes volt, mintha egy negyvenes évekbeli kalendáriumból vágták volna ki. Hetyke begyűrt kalapja alatt úgy viázott az utcán, mint egy tüntetésre készülő jogász; máskor lekonyult ez a kalap, mint egy csatavesztett kortesé. Ez a kalap mutatta, milyen a politikai helyzet.

Mindig magyar volt és kitalálásaiban, ötleteiben, támadásaiban és meggondoltságaiban a

magyar élet útjain haladt, azon az úton, amit egy szegény, nagyeszű ifjúnak a tíz körmével, az ereje megfeszítésével kellett megásni, hogy végül Magyarország igazságügyminisztere lehessen. Verbőczy volt a törvénytánítója és úgy fogta kezében a magyar törvénytárat, mint a buzogányt.

Polónyi Géza küzdelme, törekvése, győzedelmessége példa arra, hogy Magyarországon az eszes ember is boldogulhat. Alakja lehetne egy regénynek, amelyben az igazi Magyarországot írná meg egyszer valaki, a közelmúlt országát.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az ember, aki mindig vizitbe járt.

Igen jól hallom az Athenaeum lelkes igazgatóinak, a könyvcsinálás művészeinek és más kiváló nyomdászoknak panaszkodását: nincs papir, nem tudunk könyvet nyomtatni. „Egy hónap múlva nemhogy könyvet, de egyszámlacédulát sem készíthetek!” — mondja Pest egyik legelőkelőbb könyvnyomtatója. Az írók, akik maguk adják ki könyveiket, maguk szerzik meg hozzá a papirost. Tízezer példányban már az álmoskönyvet sem merik nyomtatni. Középkori idők járnak fölöttünk, Gutenberg száz példányban nyomja a Bibliát, a könyv ritkamadár és ára oly magas, hogy csak a leggazdagabbak vehetik meg az új könyveket, mint egykor a fejedelmek, hercegek, rablóvezérek. A könyv drágább a francia parfömnél; a könyv drágább a selyemszoknyánál; a könyv drágább a lisztnél, a bornál, a szivarnál, a mindennapi ennivalónál. A könyv, minden időknek legtudósabb óramutatója, nemzetek fénykorának vagy balsorsának hangos hírvivője: a könyv ritka lesz, mint a fehér holló. A drágalátos könyvgyűjtők, akik egy-egy csi-nosabb, újonnan megjelent könyvet úgy vittek

haza a hónuk alatt, mint menyasszonyukat; az amatőr-példányok, a ritkaságok szenvedélyes vásárlói; az éjjeli olvasmányoktól sápadt arcú fiatal nők; az új regénykönyvek rajongói, fénylőszemű asszonyok; a betegek és lábtöröttek, akik minden új könyvben szomorú életük megvigasztalódását remélték; a lemondók, a kályha mellett üldögélők, világcsalódottjai, kunyhók és kastélyok lakói, a magányosok, a sebzett szívűek, az okosok és a jámborok, akik megváltást, szívükre, életükre, fájdalmukra röppenő fehérmadarat, a legbölcsebb tanácsadást, a mindentudó jóbarátot keresték egy új könyvben: 1920-ban megismerkednek a szükséggel. Ebben az esztendőben nagyon kevés új magyar könyvet kínálnak a könyvesboltokban, a nyomtatóműhelyek elhalkulnak, mintha Gutenberg tétovázó keze vezetné a sajtógépet, az írók az asztalfiókjuk részére írják meg azt, ami eszükbe jut... A nemzet, amely nemrégiben gögösen verte a mellét, hogy kultúrájával (amelyre ezelőtt vajmi keveset gondolt), szellemi fennsőbbiségével, minden európai népek között kimagasló, régi és modern irodalmával, versengő tudományával: bármely ellenség megszállásának, elhatalmasodásának, beolvasztó szándékának ellenállhat: a nemzet ma eljutott a szegénység azon állapotába, hogy kalendáriumait sem nyomtathatja. A könyvnyomtató műhelyekben napról-napra nagyobb hálót fonnak a pókok. A könyvespolcokról elmerengve nézegetnek alá a tegnapi szép könyvek, amelyeknek utódai nem születtek.

A könyvek szomorú esztendőjében gondolatom elszáll azokhoz a vadászkalapos, tarkabarka beszédű, piros arcú, fáradhatatlan kedvű férfiakhoz, akik újesztendő hetében útrakeltek, farkas-bundát és árjegyzéket vittek magukkal, útrakeltek Magyarországra, mint az aranyásók Kaliforniába: könyvet mentek eladni. Mily boldog ország volt ez, ahol a könyvügynököket, a kultúra rettenthetetlen sürgönyhordóit: szélhámosoknak bélyegzett a sajtó, közvélemény, mert működésük sikerében furfangos beszélgetéssel segítették portékájukat! Mentek vonaton, kocsin, gyalog. A legkisebb falu sem kerülte el figyelmüket. Vágtattak csengős szánon az égbenyúló Kárpátok között, erdélyi rengetegben utaztak oláh fuvarossal, vicinális vonalak apró állomásain bukkantak fel, magányos kastélyok, udvarházak remete-lakóihoz állítottak be oly előkelőséggel, mint eltévedt főúri vadászok, hóba temetkezett kis falvakba nyomakodtak a búbos kemence mellett szendergő honoráciorhoz, ők vitték Magyarország nagy képes történetét a nemzetiségi vidékeken elrekedt magyarokhoz, vitték a Műveltség Könyvtárát falusi jegyzőknek, a Természettudományi Könyvtárat a világtól elzárt körorvosnak, a magyar írók regényeit az unatkozó falusi úriasszonyságnak... Árva tanyaházak mellett tartottak stációt, nyakig sáros bricskán utaztak a nyírségi vadvizek között, hogy megkérdezzék egy álomszuszék komposzesszortól, hogy nem rendelné-e meg Krúdy Gyula összegyűjtött műveit havi kétkoronás részletfizetésért, behatoltak mizantropok lezárt ajtaján, világtól elvált, senkinek sem jó salabakterekhez nyitottak be vígan, fürgén, frissen, mint

előkelő vendégek, fővárosi hírlapírók, grófok, bárók, képviselők, sohasem hallott bókot mondtak a háziasszonynak, meghallgatták a gazda panaszait az idei termésről, behatoltak félvad máramarosi falvakba, munkácsi zsidókhoz, szatócsokhoz és bérlőkhöz, parasztokhoz és erdészekhez, könyvet sohasem látott vakondokhoz, mérges és jókedvű emberhez, hogy magyar könyvet sózzanak a nyakába havi két-három korona részletfizetésért.

És mily gyönyörű könyveket küldtek a könyvescínálók a megrendelőknek! Bőrbe, vászonba, selyembe voltak kötve a könyvek, a legfinomabb papirosra nyomtatták, hogy századok múlva is használható, épséges állapotban legyen, műgonddal választották a hozzávaló betűt, kipróbálták a festéket, hónapokig tervezgettek, kalkuláltak egy-egy nagyobb munka megjelenése előtt, a könyv-író oly izgalmat érzett, mint egy vőlegény a az ügynökök börzén, a régi Newyork-kávéházban nem búsulnak többé a házbértartozás miatt. Felnyergeltek, nekivágtak a régi gazdag Magyarországnak, ahol mindenre volt költekező-kedv, csak könyvekre nem. Ám hiszen az egykori könyv-ügynök sem a dologtalan, könnyű munkához szokott emberek sorából került ki. Ő volt az az ember, aki örökösen vizíthez volt öltözve.

*

A dobott, megvetett, senkinek sem kellő portéka: a könyv, a csontig leszegényedett Magyarországon elérkezett a ritkaságok közé. Igaz, hogy még napjainkban nem akad vállalkozó, hogy értékesökkenőben lévő pénzét könyvekbe

„fektesse“, mint például divat most bélyeget vagy perzsa szőnyeget vásárolni. De bizonyosan feleszmélnék rövid időn belül a kalmárok és kalmárkodók, észreveszik a holdvilágként fogyó magyar könyvtermelést és az új regényeket, tudományos könyveket lánckereskedők árulják majd, mint a gyapjúsövetet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Balaton révészei.

Aki megelevenedett bibliai festményt akar látni, az keljen át Zamárdi és Szántód között a kompon. A hajót azok az emberek hajtják evezőikkel, akik már Jézust a tengeren hajókázták, akiknek arczásait régi templomok félhomályos boltozatain láttuk. Az evező ember, az evezésbe elmerült, szinte átváltozott ember egyforma a biblia ezer esztendőinek messziségeiben és a zamárdi kompon. A fárasztó testi munka az Üdvözítő közelségébe vonja az emberi arcokat, a túlvilágra megy az arc fényekért, színekért, a halálosan elfárasztott testből kiválik a lélek és kiül a szemekbe, mintha elrepülni készülné. Régen láttam szebb embereket, mint az evező révészeket.

Bús taktusa a munkának a legősibb. Az evezés ugyanaz volt ezerévek előtt is. Hat legény, aki hajtja a nehéz kompot, egymás mellett ül párosával. Mielőtt meghúznák a hosszú, nehéz lapátot, felemelkednek a deszkáról, amelyen ülnek, aztán ugyanabban a másodpercben vetik hátra magukat, amidőn meghúzzák a rudat. Előrevetik magukat, hátradőlnek, mintha egy test, egy izom volna valamennyi. Nem késhet senki egy szempillantást, nem pihenhet egyik sem egy másodpercet, nem takarékoskodhat a

munkával egy verejtékcseppet sem. Mint egy emberfölötti tánc, ősi ringatása a testnek, megfeszülő és engedő kötele az izomzatnak, a testi munka csodálatossága: folyik az evezés a kompon. Szakadatlanul, megállás nélkül attól a perctől kezdve, amint az evezőket a vízbe merítik: ringatóznak a testek, külön életet kezdenek élni a lábak, a karok, de legfőképen a fejek, amelyek lassankint oldalvást dőlnek a kimerültségtől. Az evező emberek testmozgásában van némi nyoma annak a legmodernebb festőművészetnek, amelyet kubizmusnak, futurizmusnak neveznek. Az evező ember testrészei valóban szétválani látszanak egymástól a mozgás következtében. Egy pillanatban csak hátrafeszülő karok látszanak: az emberek eltűnnek a karok mögött. A test többi része elmúlik, levegővé, láthatatlanná válik. Tizenkét kar látszik csupán a hat evezőn. A másik pillanatban: a karok válnak levegővé és helyüket elfoglalják az emberi törzsek, amelyek átringanak egy másodpercre a hajó orrában, mint elvonuló színészek a színpadon. Aztán legvégül a fejek maradnak csupán helyükön. Ezek az önfeledkezett, álarc, festéknélküli fejek, amelyek olyan pírhoz, fényhez jutnak, mint a szentek fejei, amelyeket egykor régi templomokban láttunk. Nem lehet leírni azt a változást, amelyen a révészlegények általmennek, amire a Balaton közepéig hintáztatják a kompot. A szélmarta, esőtépte, viharos arcok elveszítik minden földi durvaságukat. Megnemesednek a homlokok, belső fényekben égnek a szemek, alkonyati aranypírban fürdőznek a felhevült arcok. Az a fiatal legény ott az ifjú János próféta, midőn jelenéseket lát. Ez a rongyos katona az első

padon, olyan, mint a Nepomuki, akinek szobrai annyi láttuk vizek felett, hidak bejárásánál. Bibliái emberek ők valamennyien, amint itt a haragos víz fölött, zöld ég alatt, sötét hegy mögött a hajót vonják, húzzák, megszakadásig eveznek, nem is néznek egymásra, mert mindegyik azt csinálja, mint a másik, a szemük a távolság fátyolképeire szegeződik: vajjon mit látnak ott e nedves, örömtelen, fájdalmas szemek? Fel, le, fel, le. Így folyik a munka megállás nélkül, nekivetetten, szinte életre-halálra, a nagy víz közepén, távol a hegyek visszhangjaitól, messzi a mezők dalaitól, földi életek tarkabarkaságaitól. Fel, le, fel, le. A nagy víznek nincsen vége, a hullám nem változik, végtelen szövetje a víznek egyforma kedvvel fogadja a rávonuló gályát minden evezőhúzás után, a szél nem tud új nótát, mindig csak egyet fuj, a hal nem dugja ki a fejét, hogy itt énekeljen az evezőknek; komor az ég, zord a víz, reménytelen a csillag, amely a felhők alakján átpillant, mozdulatlan a köves part, igérettelen a holnap, amely a nemsokára beköszöntő éjszaka után következik, a homályba borult partokon a szél tudja a járást: — ők a vizet ismerik csupán, amely hallgatva fogadja őket napról-napra, nem mondja nekik, hogy őket szereti, nem ölelgeti, dédelgeti őket, holott mindig vele s benne vannak, csak túri, viszi őket, evezőiket, setét hajóikat, messzejáró utasaikat, akiknek idegen sár szárad a lábukon, akik majd innen nemsokára kikötnek s örökre felejtik a hajósokat, akik a víz közepén minden izmuk megfeszítésével dolgoznak értük. Hátra sem fordulnak többé a partról, vissza sem néznek a messziből, szürke homokszemként perdül le

az óra a többi közé, elhalaványodik az emlék, mint a felhő a távolban, elsuhan a szél, mint az álom s a hajósnak nehéz, megszakadó munkától átnemesedett arcából, ez eleven tüneményekből annyi sem marad meg az emlékezés számára, mint a gyufa ellobbant lángjából a vak éjszakában.

Fel, le. Fel, le vonják a kompot a legények, a tihanyi tanító mindig a hullám közepének irányítja a kormányrudat, mert a hullám közepét kell kettévágni a hajó orrának, ha céljához egyenes vonalban akar jutni, a kocsilovak tűnődve, ijedt mozdulatlansággal állanak, ismeretlen part felé tétován kalandozik az utazó szeme, erőlködik a szél, mintha megérkeztek volna segédei az alkonyattal, mély vízből jön fel a hullám fehér torkával, a közelgő hegyeiken már lábujjhegyen fut az alkonyat pásztorfia; ásítózva buknak be az esti homályba az eddig fehérülő parti házikók, vadkacsa-pár vonul a tó felett éji tanyára, lomposan roppanva száll egy nagy madár, mintha megúnta volna már az életét, a csend hírnökei futnak szét mindenfelé a kegyelemlevéllel, — csak a révészlegények dolgoznak a végkimerülésig, inuk rogytáig, az égre nézve, földet, vizet nem látva, közelgő partot nem érezve, fel, le, mint az örökös dologban álló emberi nedvek, a verejtéknek ki nem fogyó forrása, mozgásnak meg nem állása, álomnak leszállhatatlan kerengése, a munkának elhallgatás nélküli bűgása, más-világig érő evezőcsapása... Amíg felsívít a révészgazda sirályhangja. Állj.

S akkor szökkenve, nyögve, feljajdulva állnak meg az örök evezők, messzi útról térnek vissza a régi emberi arculatok, látni kezdenek

a kimerült szemek, a víz alól bukkannak fel a levegő után nyíló szájak, ernyedten zuhannak le a karok, partra fut a nehéz alkotmány és oly fürgén helyezkedik el az út irányában, mint egy táncosnő.

Igazgatja, illegeti széles fenekét, a lovak robajjal rontanak le a könnyű kocsival a veszedelmes helyről, a révészgazda beszedi az úti-költséget a kéknadrágos suszterkétől, aki nem segített a komp vonásában, a legények mozdulatlanul maradnak helyükön, evezőik mellett, mintha nem tudnának megválni a fardalmaknak e kemény deszkájától. Lepihennek a szíjas, vadmadár-csontú karok, fekete kezek remegve tapadnak a hídhöz, izmos derekak fájdalmasan összegörnyednek, megmerevült fejek bágyadtan a mellre hanyatlanak, bajuszok hallgatva lekonyulnak, szemek megmerevedve a vízre néznek, a kemény, csontot törő, izmokat végsőkéig megfeszítő munka után szinte ijedt ez a nyugalom. Evezni, húzni, haladni: ez az élet, nem pedig egy helyben állani a köves, vén partokon. Vadmadár módjára belevágódni a szélbe, a hullámba, a baljóslatú Balatonba: ez az öröm, nem pedig tunyán pihenni a deszkapadon. Repülni, utazni, utólélni az este lenyúló köpenyegét, vagy a napsugár utolsó sarkantyúját elkapni a hullámon... Fütyülve venni a lélekzetet, próbára tenni a szívet, birkózni az ellenálló vízzel, legyőzni a vasvillás szelet, küzdeni, felragyogni, győzni a vizen... Ez az élet, nem az üldögélés a kikötőben. Most egyszerre szegény munkásemberekké váltottak az apostolok...

A bibliai kép helyett a mindennapi sáros országút következik. A balatoni zúgás helyett

kerekék egykedvű pergése viszi gondolatunkat. Az eső nyakunk közé csap az út fordulójánál, mint egy lesben álló vándorló. Az alant maradt tavon halottként marad a fekete komp. A vizionárius arcok helyett fáradt legények ácsorognak a parton. Hörög a szél a hegynek kapaszkodó úton. Mintha a boldogságos, fáradságos, biztosan célhoz érő élet maradt volna odalent a vizen az egyszerű, szótalán, igénytelen víziemberekkel, akik nem tudnak egyebet az egész világról, mint az evezőik, vagy a halak, odalent a hullámokban. Az ifjú János apostol, a rongyos katona és a többiek, akik egy órahossznyira úgy megszépültek, megnemesedtek a nagy út mélyein: elmaradnak a sötétségben. A bibliai csendet, az evezők boldog hintáját, a hajó megszokott nyikorgását felváltja a sanda országúti élet; a fájdalom és bánat, e két füttyörésző szegénylegény kapaszkodik fel a kocsira az első emberi háznál. A halszemű bibliai emberek helyett csigavonalalakú szemek jönnek szemközt az országúton.

Vándorlegények.

Gyógyszerész mindenét magával hordta, mint a csiga.

Többször gyalogszerrel utazgatott, de szükség esetére volt egy vasúti menetrend is a zsebében, amelyből tanácsot, útbaigazítást mondott, ha a városok végén a vándorlók tanyáján megszállott. Ilyenkor nagy élvezettel ejtette ki száján Püspökladány és más állomások nevét, amelyek mellé a nyomdász keresztbe villát és kést helyezett. De nem kevésbé örült az állomásoknak, amelyeknek neve mellett üveg pohár silbakolt: évekig, változatlanul, amíg Gyógyszerész az állomásokra kívánczolt, de oda soha el nem jutott.

Gyógyszerész nevét valamely tömlőben kapta, ahová sokadmagával volt bezárva és a rabok unalmukban mindenféle nevekkal látták el egymást. Ő: Gyógyszerész lett. Ki értené a börtönök filozófiáját?

Egyszer egy nagy alföldi mezővárosba került Gyógyszerész, ahol még divatban volt az a városvégi herberg, amelyben mindenféle vándorlegények néhány rézpénzért kvartélyt kaptak. Harmadmagával vert itt tanyát Gyógy-

szerész, szalmazsuppon, egy szálában, amelynek az egyik vége már bedőlt volt s a holdvilág a vándorlegények fölött himbálódzott, mintha csupán az ő kedvükért mászott volna az égre. Gyógyszerész előcsalogatta a tücsköt odvából s az féllábon hegedült a legényeknek. Meglehetősen felhős volt az ég, a vasúti menetrendből nem lehetett olvasni, előadni szép utazások történetét, pipára gyújtani sem volt tanácsos a herberg tulajdonosnéja, egy álmatlan vén banya miatt, Gyógyszerész tehát azzal mulattatta útitársait, amivel tudta: az előcsalt tücsökkal.

Az egyik hálótárs azt mondta magáról, hogy suszter, de sehol nem tud munkát kapni Magyarországon. Füttyösszájú, szurokszínű, helyes legényke volt. Gyógyszerész nem sokáig foglalkozott vele. Véleménye szerint: a suszter majd fennakad egy asszonykötényen és aztán helyben marad.

A másik útitárs kútmesternek mondta magát, de a beszélgetés során kitűnt, hogy ért a disznóheréléshez, káposzta-gyaluláshoz, harmónikajavításhoz, táncmesterséghez, toronymászáshoz is. Ez az ember inkább kedvére volt Gyógyszerésznek, mert szikár, elvadult, farkas-szakállas, hallgatag férfiú volt, aki lehetett ötven esztendő, de harminc is. Nem csodálkozott, midőn közbiztonság szempontjából a vén banya rácsukta az ajtót a vándorlókra. Lehet, hogy már többször rázárták kívülről az ajtót. Bizalmatlan volt a tücsökkal szemben. Bizalmatlan az állomások nevével, amelyeket Gyógyszerész a félhomályban emlékezetből felsorolt. A világért sem mondta, hogy már megfordult valahol a városokban.

— Hát még Püspökladányban sem volt? —
fakadt ki türelmetlenül Gyógyszerész.

A kútmester némán csóválta a fejét.

— Talán nem engedték kiszállni a vonatból! — vakkantott közbe a kis suszter, de tréfáján csak egymagában nevetett.

Gyógyszerésznek rossz éjszakája volt. Megszokta, hogy útitársai, akikkel mindenfelé megismerkedett, előbb-utóbb beszélgetésbe elegyedtek vele. Nem hiába hordozta a cók-mókjában a vasúti menetrendet. Benne volt abban minden város, ahol valaki megfordulhatott. Mindjárt megkezdődhetett a beszélgetés. De ez a kútmester kemény diónak látszott. Olyan egykedvűen feküdt a szalmán, mintha nem is sajnálná az álmatlan éjszakát. Gyógyszerész pedig mindig haragudott az álmatlanságért. Szerette magát rendesen kipihenni a szálláspénzért. A kutyák túlságosan sokat ugattak ezen az éjszakán. Aztán nagyon csendesen, lépésben ment el egy kocsi az úton, hogy alig zörögtek a kerekei. Vajjon mit visznek azon a kocsin? Majd meg egy csizmásemler bandukolt el a városvégén... Tétovázgatott, meg-megállott, nézelődött, megkerülte a házat, krárogott, dünnyögött, de zörgetni nem merészelt.

— Valami vándorló van odakünn, aki erre a tanyára van szokva. Elkésett az útban. Mert nem mer kopogtatni — szólta Gyógyszerész a kútmesterhez.

A kútmester csak vállat vont.

— Pedig, ha a tetőre fölkapaszkodna, bemászhatna. Van még itt hely egy ember részére — folytatta Gyógyszerész.

Hanem a csizmás megfontolta a dolgot, elbaktatott, mielőtt Gyógyszerész jótanácsot ad-

hatott volna. (Hej, lett volna reggel haddel-hadd, a vén banya tüzet kiáltozik a negyedik vendég láttára.)

— Úgy látszik, magának nagyon jó szíve van — ásított a kútmester és hátat fordított Gyógyszerésznek.

*

Másnap a suszter elmaradt, ketten folytatták az útjukat.

Napvilágnál még inkább tetszett Gyógyszerésznek az útitársa. Volt annak különösen egy mellénye, amely zöld posztóból volt varrva s apró rézgombokkal felpiperézve. De ott volt a kalapján a káposztagyalyulók jelvénye: a zerge-köröm is. A kabátja alatt mindenféle drótokkal megrakott bőrtáska volt. A táncmesterséget tán a pepitanadrág jelentette. A kútmester nem szólt semmit, csak hagyta maga mellett lépegetni Gyógyszerészt. Majd elmarad, ha meg-únja magát.

Még alig reggeledett, de az országút már népes volt.

— Vásár van valahol — jegyezte meg Gyógyszerész. Őt minden és mindenki érdekelte. A lobogóhajú vándorcigányokat, keszeg vámszedőket, tulipiros kenyeres kofákat, jószagú pecsenyés-asszonyokat, fürge koldusokat, komoly parasztokat, varjúhangú vénembereket, recsegő, hangos útmestereket úgy szemügyre vette, mint ha először látna volna őket. Megjegyzéseit közölte a kútmesterrel, de az ügyet sem vetett Gyógyszerész sürgős mondanivalóira. Komolyan, hosszant lépkedett, mintha legalább is üzleti ügyben vagy hivatalos dologban járna.

Gyógyszerész szeretett volna megállani minden csárdánál, szóbaereszkedni a szájtátókkal, az udvaron lézengőkkel, álmos udvaroslegényekkel, részegeskedő fuvarosokkal.

— Nem mennénk be? — kérdezte.

— Nem — felelt a kútmester.

Gyógyszerész kedvelője volt a barátkozásnak útközben. Tréfásan vagy komolyan megszólongatott mindenkit. Menyecskek mellé oldalgott, akik liba-lábbal kosarat vittek a fejükön, vagy fehér batyut a hátukon. Jóízűen nevetett, ha az asszonyok szidták vénségéért. Babonákkal szeretett traktálni hiszékeny parasztokat. A planéta-kereskedőtől üzlete felől tudakozódott. A szélescsípőjű, vénvarjú módjára kocsin ülő csizmadia-asszonyoknak tréfaságokat kiáltott. Egy darabig egy hintóra kapaszkodva tette meg az utat, aztán bevárta a kútmestert egy kórakáson.

— Maga olyan rendes, józan embernek látszik — kezdte Gyógyszerész. — Vajjon minek vándorol az ilyen ember?

— Dolgom van — felel az útitárs. — Sok dolgom van.

— Csak a halálnak van sok dolga — kötekedett Gyógyszerész. — Aztán még az sem végzi rendesen a dolgát. Annyi ember van a világon, hogy ma holnap helye se lesz valamennyinek.

A kútmester nem felelt. Bizonyosan nem tartotta érdemesnek a szót vesztegetni. Egyforma, katonás, fáradhatatlan léptekkel ment. Gyógyszerész titokban irigykedett is. Milyen jó dolga van az ilyen embernek, akit valahol vár valami tennivaló!

Déltájban túrót evett a kútmester. Estére megint egy városvégi herbergbe pihentek le, négy-öt falun is keresztülmentek. A kútmester sehol se próbálkozott a mesterségeivel.

És mentek másnap, mentek harmadnap. Gyógyszerész ballagott a néma kútmester mögött, mint egy kutya. Elfáradt már a kérdezősködésben, találékonysága megállott, a tréfákat rosszul mondta el, elfelejtett megjegyzést tenni az országút vándorlóira; csak rászégezte a szemét a kútmesterre, mint egy megbabonázott és ment, ment annak nagy talpai után. Az pedig egy pillantást sem vetett rá.

Negyednapra visszaérkeztek ahhoz a herberghez, amelynek be volt dőlve a tetője, a vén banya a kapuban állott, a hold megint csak bevilágított a szalmazsuppra, a kis suszternek ott feketéllett a neve („itt járt Pálczs János“) a falon, ahová felírta... Gyógyszerész most már nem kérdezett semmit. A vasúti kalendáriumot eszéágában sem volt fölnyitni, megbukott a tudományával, elnyújtózott a szalmán, nem csalogatta elő a tücsköt, mérges volt.

A kútmester száraz sajtot evett. Becsattantotta a bicskáját és félszemmel Gyógyszerészre nézett:

— Maga nagyon kíváncsi embernek látszik, Gyógyszerész, szeret szimatolni, leskelődni, az orrát mozgatja, mindenbe beleártja magát.

Gyógyszerész fáradtan bólintott.

A kútmester elterült a szalmán és a következő történetet mondta el (amin Gyógyszerész ezután sokáig gondolkozott):

— Volt nekem valaha feleségem, akinek az volt a kedvére, hogy leszoktasson engem a ván-

doréletről. Úgyis történt. Otthon üldögéltem, madarat neveltem, kutyát tanítottam szolgálni, kijavítottam a kerítést meg a tetőt. Jó volt-e? Nagyon jó volt.

Ámde nem hagyott békében a természetem. Menni kívántam. Fölébredtem, ha szél fujt. Mikor esett, forgolódtam az ágyamban. Szegény feleségem ilyenkor mindig és mindjárt megbetegedett. De nem úgy tréfából, amint az asszonyok szokták, ha fejükbe vesznek valamit. Hanem komolyan, bajosan, ágynak esve, hogy mindig lekerült a tarisznya a vállamról. Volt forrósága, volt hideglelése, volt köhögése, volt mindenféle baja, mert olyan gyöngye volt, mint a madártoll. És csak akkor gyógyult meg, ha én mellette voltam. Ha karomba vettem, ha megsimogattam, ha mellette maradtam. Elszállott a forrósága, a kutya kapta kölcsönbe a köhögést, még nevetni is csak velem tudott.

Egyszer nagyon belémbujt az ördög, mehetnékem támadt.

Az asszony megint köhögött, piros lett a forróságtól, ágynak esett és összetett kézzel könyörgött, hogy maradnék otthon.

De ez egyszer nem hallgattam rá. Elmentem, lehajtott fejjel, mérgesen és mentem három napig, ugyanazon az úton, mint most.

Mentem, pedig minden megállított. A jajgató szél, amely feldönteni akart, a szoknyás országúti nagy fa, amely a kalapom után nyúlka, a felhő, amely a vállamra támaszkodott sötétségével, a számartövis, lábamnak, térdemnek akadály. A kormos bika a mezőn felém bődült, a pirosfoltos tehén megvadulva kergetett föl a fára, járomából az ökör piros szemmel döfött

felém a szarvával. Kutyák hemperegtek felém a poros széllel, feketén, drótos háttal, habos szájjal kaptak a lábszáram után. Mögöttem leültek a halomra és addig vonítottak, amíg láttak. Egy korcsmaasztal, amely alatt az éjszakát töltöttem, bedőlt, csaknem maga alá temetett. A gyalogút elbódorgott velem, mint valami eszeveszettel. Vércse visított fejem fölött, járván légi táncát, huhogott a bagoly az erdőszélen, amikor beléptem az erdőbe, a nagy fák ellenségesen mérték végig, mintha valamenynyien tudták volna, milyen hitvány ember vagyok, odahaza sír a feleségem. A korcsmák, amelyekbe beléptem: mind üresek voltak, mintha elszöktek volna előlem a vidám, beszédes, mindent elfelejtető cimborák, a kemence odujából kimászott a rongyos vén cigány és négykézláb menekült előlem, mint valami veszett ember elől. Azt hiszem, valami baljóslatú jel volt ezekben a napokban a homlokomra írva, hogy mindenki elkerült, akivel úton-útfélen találkoztam. Mintha a feleségem járt volna előttem sírva, jajgatva, panaszkodva, árulkodva; amerre mentem: komor, sötétlő arcaikat fordították felém az emberek. A kilincs letépte a kabátomat, a kerítés a nadrágomat, szeg bujt a csizmámba, az eső utólért és jeges korbáccsal verte a nyakamat, a hátamat. A tűz nem gyulladt meg a kezemben, az elszabadult kocsikerék az országúton nekem lódult és az árokba taszított.

Mégsem fordultam vissza.

Mentem könnyörtelenül, mint egy gyilkos.

Senkivel sem találkoztam, akinek kinyithattam volna a szívemet. Az országút megszökött előlem az éj sötétjében, ha panaszkodni kezd-

tem. A mezőre tévedtem el, ahol a szél hahotázott.

Mire hazaértem : az asszony halott volt.

Ki volt terítve, jéggé volt fagyva, hiába szólongattam, hívtam, hitetlenül ráztam. Elment tőlem, itt hagyott. Most már aztán vándorolhatok kedvemre. Nem szabad megnősülni az embernek.

Szemere de genere Huba.

A sors csak annyit engedett meg néki, hogy egy rövidke pillantást vessen a halottaiból fel-támadt, mély sírjából legyengült inakkal ki-szálló hazája felé, aztán meghalt Bécsben, augusztus havában, néhány nappal a Veresek uralkodásának bukása után.

Nagy és bús hazafi, bánok, zászlósurak, ázsiai fejedelmek ivadéka: búskomoly Szemere Mik-lós meghalt oly egyedül, mint hatvanöteszten-dős koráig élt. Talán az utolsó gondolata is a hazája volt, mert pedigréje szerint azoknak a bús magyaroknak aranyvonalából származott, akik a XIX. század Magyarországot már egy-szer megmentették az elsüllyedéstől. Mindennél jobban szerette hazáját, nem az olvasókönyvek iskolai rövidlátásával, hanem fájdalomosan, nyitott szemmel, álmatlanul, amint egy bűnbe-esett asszonyt szeretnek tovább a férfiak.

Ifjúsága azon a Pesten kezdődik, amelyen még nem cserélik fel a gyalogjárót, amelyet Széchenyi és Wesselényi (ideáljai) lába tapo-sott. A belvárosi utcák girbe-gurbák, az új-világ-utcai Arany Sasban (ahol lakott) vidéki urak reggelig huzatják a pestmegyei csárdást, de ő nem vesz részt e korszak (a kiegyezés

utáni időszak) duhaj mulatozásaiban, a lábra kapó Pest vidékieket hevítő örömeiben, nagy célok felé halad, mint egy trónkövetelő, olyan ambíciók hevítik, amilyeneket csak egy zemplénvármegyei magyar nemes ifjú hozhat magával haza Oxfordból. A mogyoró-orrú Szücs pátrival és a későbbi függetlenségi követtel, Lukáts Gyulával, az egyetemi ifjúság öblös vezéreivel barátkozik és kardot visz Konstantinápolyba a muszkaverő pasának.. Milyen nagy dolog volt ez a régi Magyarországon! Csak azok tudják, akik hallották felmelegedni e korszak szereplőit ifjúkori emlékeiken. A nemzet aggódó és reménykedő álma kísértette a pesti jogászokat Rákóczi Ferenc útján. S az Egyetértés vérmes olvasói új török-magyar szövetségben reménykednek.

Ámde Pest még nem tud felelősködni a dabasi, nyáregyházi felrándulók virtuskodásaiból, tovább pattog a pestmegyei csárdás, az ambíciózus ifjak legfelsőbb honibálat rendezhetnek a Redoutban, a politikai pályán a bihari eredet a kvalifikáció, vagy a szürkülő zekszer a fül mellett, amelyet átmentettek magukkal az öregek a kiegyezés utáni Magyarországra. Korszak, amely többé nem szül Széchenyieket, Kosuthokat; úgynevezett önmagukkal megbékélt és az ősi boldogulás felé arany középúton halogó hazafiak nevei, mint a borsószemek hullanak ki a szitából, ha e korszak történetét megrázzuk. A legmérgeesebb hazafiak, akik magukat igaz magyaroknak nevezik: már elkezdi azt az évtizedekre terjedő vitát, amelynek az a magva: áruló volt Görgei, vagy nem? Ámde a nagy többség, a „mindent elfelejtő”, lojális Magyarország díszmagyarokat varrat,

rendjelekről álmodik s azon gondolkozik, hogy mit mond I. Ferenc Józsefnek, ha egyszer Budára hivatja. A szélsőbaloldalon mind több az áruló és a Sugár-úton olyan pompa kerekedik, mintha Bécsset akarná lefőzni. Ezt az országot hagyta itt Szemere Miklós, amikor megkezdi szolgálatát a császári és királyi nagykövetségnél Rómában, Párisban, Szentpétervárott. Pestről legfeljebb emléket viszi el néhány uszálynak, amelyet a nők a Drótszigeten táncközben ügyesen emeltek, a „nagy Róza“ alig tizennyolc esztendő és szalonja falai még nem teltek meg búskomoly, a mult időkből elhalaványodva visszatekintgélő gavallérok arcképeivel...

Százezer forint anyai ajándék van a tarsolyában, amelyet szerencsésen elveszít Rómában egy este a nemesek kaszinójában a fiatal magyar.

Férfikorában: midőn jellegzetes szakállával, kerecsen orrával, mélyen bentülő fáradt saszemeivel (amilyen típusuk van a magyar honfoglaló családok fiainak, így például a szabolcsi Kállayaknak is), megfélemlítő széles vállaival, közepesnél valamivel (tán egy-két centiméterrel) alacsonyabb termetével, napsütötte, sápadt, egykedvű, hallgatag arcával, erős mellkasával, tétova, fáradtnak látszó lépéseivel (mintha ázsiai papucs viseléséhez volna szokva a lába), halk, szinte lefojtott indulatú hangjával, fehér kalapjában, arany- és ezüstszerű nyakkendőjével, barátai és ismerősei iránt tanúsított bőkezű áldozatkészségével, olykor szinte fejedelmi pazarlásával, mintha legalább is a kínai falig terjednének tartományai Ázsiában, — férfikorában viszontlátta őt Pest és szinte egy nap alatt meghódította a lakosságot ebben a városban,

amely szerette őt anélkül, hogy tudná, miért? Csak az utóbbi évtizedek sajtótámadásai, tarantella csípései zavarták meg a pesti közönség szeretetét Szemeré iránt. A sajtónak, az emlékezetes képviselőházi beszéde miatt, amelyben a nagy napilapok pausáléit leplezte le, volt is oka haragudni Szemerére. (Később maga Szemeré belátta, hogy az írók és hirlapírók nem felelősek a lapkiadók üzleteiért és épen e sorok írója útján keresett többször érintkezést az akkori Otthon-kör íróival, midőn persze nem maradt el a pezsgő és a hideg buffet. Szemerét végigkísérte a francia pezsgő egész életén át, holott ő maga csak kis kortyokban s keveset ivott.) A közönség azonban tovább szerette őt a turfon, mint egykor a bécsi Grabenen kedvelték a kedélyes bécsiek „a mi főhercegünket”. Utcán, — legfeljebb a Váci-utcában, — kávéházban, — egyszer a nemzeti ellenállás idején a Balaton-kávéház törzsasztala mellett, — színházban Pesten ritkán láthatta őt a közönség az utolsó évtizedekben. A gyep volt az ő szalonja, ahol agglegényi furcsaságokkal és különömberekkel teli fogadói lakása helyett csevegett hölgyismerőseivel, mindig volt néhány finom bókja az öregebb grófnők számára, hódolata az ifjú szépeknek, ancien regime-ből itt maradt idős urak részére megbeszéltnivaló témája, politikusoknak friss külföldi sürgönye, hirlapíróknak és színésznőknek tipje, bukmékereknek elveszíteni való tízezer koronája, sárkány-nyakú versenyparipáknak műértése és az eső ellen széles esernyője, vastag felöltője. És mégis mindig egyedül volt. Mondják, hogy az elhalt Hadik gróf, aki olyan szép ember volt, mintha régi balatonfüredi bálról vágták volna ki, bizai-

masai közé tartozott Pesten. Míg bécsi kvártélyán mindig ott találtam Kinsky grófot, amint a cserépkályha mellett melengette hátát. Ámde én mégis azt hiszem, hogy igazán bizalmas, nyílt, mindent feltáró senki előtt sem lehetett. S hogy miért maradt agglegény, mikor úgy tisztelte a nőket, mintha valamennyi édesanyja vagy húga lett volna? Ezt talán sok esztendő múlva egy regényben lehetne megírni, könnyed olvasmányul s okulásul fiatal hölgyeknek, medicinául szerelem miatt elkomorodott férfiaknak.

A magányosság: ez volt Szemere Miklós.

A nagy világ volt az eleme. — A társaságában: hol világos-zöld, habkönnyű és sósízű szellők által bejárt angliai versenypályákon, apróvirágos kalapot és ultramarinkék cilindert hordó lordok és ladyk szomszédságába; hol meg esőverte, varjúkárogásos, mé-lázó udvarházakba Zemplén és Ung vármegyékbe képzeltem magam, — pedig sokszor voltam társaságában. Reggeltől estig kilincseltek ajtaján a látogatók. Erdélyi Gyula öreg magyar író totyogott körülötte piros lovászmelényben és mindig újságalapítási tervekkel, sok ezer emberrel ismerkedett meg hatvanöt esztendő koráig: mégis mindig egyedül volt. Zordan, komolyan, megvetőleg, gőgösen egyedül: ami csak kevés embernek adatik meg a földi életben. Sohasem érezte szükségét annak, hogy bárkit bevonjon panaszaiba, legbensőbb életébe. Zárkózott és titokzatos volt, mint valami ázsiai fejedelem, akit nyomban megbuktatnak alattvalói, amint gyengeségen rajtakapják. Állítólag sohasem volt beteg, pedig sokat szenvedett testi fájdalmaktól zárt ajtó

mögött, amíg künn a zöldben majális volt és az ifjú s elszánt szép pesti leányok arról ábrándoztak, hogy megédesítik öregségét a magyar nábobnak. Anyagi gondja annyi sincs, mint a perzsa sahnak, — pedig minden forintjáról tud.

És a magányosságban olyan látományai vannak, mint ideáljának: Széchenyi Istvánnak. Bár elkerülte őt a döblingi alkonyat, Szemere csaknem oly vátesze volt hazájának, mint ez a szentek vagy örültek adománya. Már évtized előtt elborúlva látja az ország pusztulását, a magyarság romlását, az erkölceit cserélő nemzet minden tünetét. Tehetetlenül, egyedül áll az összeroskadó házban, hisz senkinek sincs ideje és kedve a haza dolgaival törődni, — csak emlékezzünk, mint futottunk önös érdekeink, apró céljaink, ma már nevetséges ambícióink után! Mindenki szaladt az utcán, a városban, az életben, mintha nem akarná észrevenni a haldokló ország sápadozó arcát. Szemere megindultan, máskor elkeseredéssel, szinte kétségbeeséssel látta Magyarország rohanását sírja felé. Nem akartuk meghallgatni aggodalmait. Egymásután írta röpiratait, — de ez a kor nem volt a Széchenyi kora. Senki sem olvasta a röpiratokat. A sajtónak legfeljebb egy vigyori mosolya volt a proféciákra. Az ifjúság, akihez Szemere felebbezett, olyan romlott kezdett lenni, mint az öregek. Napjainkban szinte könnybelábbad a szemünk ennek a legendás férfiúnak vergődésén, aki nyitott szemmel látta hazája romlását és nem segíthetett legszentebb szerelmén. Tréfa, gúny, élc volt a jutalma a legromlottabb korszaktól, amely valaha volt Magyarországon, amely a háborút előidézi. Mint Ninive

felé a végzet: úgy közeleg az öldöklések angyala az ország felé, már leszakadóban van az ötesztendő éjszaka, amelynek hajnalodása előtt a csecsemőket is meggyilkolják és Pest mulat, tobzódik, a bírák nem győzik elítélni a csalókat, a vénasszonyok térdig érő szoknyát viselnek és esténként az aszfalton táncol végig a bűn lidércclángja, mégsem eszmél senki. Csak egy öreg úr ül magányos fogadói szobájában és látogatói előtt úgy szidja az országot, mint a bokrot. „Kielégítetlen ambíciók“, gondoljuk magunkban mi is, akik szeretjük.

Aztán felnyílt a lap a jóslatok könyvében és kezdődött a csontok tördelése. (1919.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Elveszett Miatyánk.

A zugligeti régi katonai temetőben a sisakos fejfa alatt azt mondja magában a majór: „Már nem szeret...” A kerepesi sírkertben a családi kriptában hiába várja az egykori belvárosi polgár pazarló unokáját, hogy meghúzogassa a fülét. Az édesanyák, a drága jó apák, a játékaik mellől istenke kertjébetévedt kisgyermekök egyedül maradnak azon az estén, amelyre pedig már régen számítottak (mint az élők az ő karácsonyukra), midőn boldog családi körben peregnek le az órák. A sokat szenvedett jó hitvesek elhallaványodott, bús arcát, gondbaborult szívvel megvált apák homlokát, karjainkban utolsót sóhajtó kedveseink emléket nem világíthatják meg a kis lámpások, gyertyácskák. Az este éppen olyan bús a temetőn, mint közönségesen.

A szenvedők, a gyászolók, a vesztesek: — mindnyájan, akik Magyarországon átértük a szörnyűséges éveket — ennek az estének komor sötétségével is részletet fizetnek a megmérhetetlen adóból, amelyet a végzet a magyarságra rótt. Már alig emlékezünk a régi halotti estékre, amelyek oly szeretetteljesen bandukoltak be az

őszi naptár lapjain, mint a vigasztaló, jólelkű barátok gyengéd szavai szívünk gyásszal bevont hajlékába... Már alig emlékszünk a temetőben töltött novemberi estékre, midőn az avart, az ősz-piros fákat és a nyugodalmas sírhantokat a lámpácskák, mécsesek százai világították.

A gyászmenet, amely a temetői feszületig vonult, ahol a karinges pap vezérletével mindnyájan elmondtuk Miatyánkunkat, többé nem közeleg a nedves, bús estében, mint az élők könnyörgő küldöttsége a holtak boldog nyugalmaért. A világosság, amely a nagyvárosi temetők kőfalai mögül bőségesen omlott, mint egy nagyszabású ünnepély fénye, az ifjak tisztelgése az ország nagy férfiainak hamvainál, a megsokasodott temetőlátogatók meghatott megdélése, az élők vetélkedése kedveseik sírjainak megvilágításával, de még a kis falusi temetők barátkozó, integető gyertyafényei is, midőn vonatunk a ködös tájon áthaladt: mindez a felséges mult iránti tisztelet nyilvánítása volt.

Az élők megbecsülték halottaikban azt az életet, amelyet ők annakidején éltek és természetesen: boldogabban élték, mint mi a magunkét. S elmondjuk értük ez estén Miatyánkunkat, mert ők már átléptek azon a sötét kapun, amelytől mi borzadozva húzódozunk. Bármilyen legyen is e kapun túl, mi segítségére voltunk halottainknak ez estén a Miatyánkkal. Bármilyen sors várt rájuk a másvilágon: mi eljöttünk hozzájuk az örök siralomházba, hogy megújítsuk a gyönyörű mult időket, amelyek az ő életüket körülragyogták, körülandalogták, lágyan hintáztatták, mielőtt a siralmak házába

jutottak. S ha megállottunk egy-egy sírkő előtt, amelyre a kőfaragó vésője a mult század számjegyeit róttta fel, halkan felsóhajtottunk: milyen boldog korszakban éltek ők...

A felséges mult, bár nem világítunk neki, megtalálja az utat a temetőből a városba. Ezen az estén beszállingóznak otthonaikba a boldogtalanok, akik a nemrégien elmúlt esztendőök céltalanságában és elmezavarodottságában ifjan, kínosan, erőszakosan lelték halálukat (halovány arcuk bús szemrehányás, szomorú emlékezetük keserű vád ellenünk, élvemaradtak ellen, mintha valamennyien részesei volnánk ifjú halottaink meggyilkolásának), de eljönnek ez estén a boldog halottak is a napról-napra tündéribbnek látszó tizenkilencedik századból, akik békében s megerőltetés nélkül, energiájukat, agyvelőjüket, munkakedvüket takarékosan beosztva éltek csöndes életet. Megláttuk azokat az öreg embereket, akik télpiros arccal, izmosan, az élettől késő vénségükre sem megerőltetve, rugalmas lélekkel és lábbal mentek a kuglizóba, a budai korcsmába, a nyugdíjasok tisztára kefélt cipőjében és kabátjában, mintha csak akkor kezdtek volna igazában az élet örömeihez, midőn hivatali szolgálati évük betelt, hajuk kihullott vagy megfehéredett.

Fájdalmas sorsa az emberiségnek, hogy évszázadról-évszázadra többet kell dolgoznia, hogy helyét megőrizhesse, melegét és élelmét feltalálhassa a kihűlő, mind ridegebbé váló földgolyón. Ők — a multszázadbbeliek felényi terhét sem vitték ennek a magyar életnek, amely napjainkban, a második Mohács után alig elviselhető. Mit tudták ők, akiknek sikerült jóidőben születni és meghalni, hogy mi-

lyen élete van most a magyarnak! A régi pesti polgár, aki a maga girbe-gurba belvárosában halkán totyogott a keskeny gyalogjárón és nyolcvanesztendőskorában vett búcsút Pest-jétől; a vidéki ember, aki a maga házikójában gondtalanul nézett a farkastorkú tél elé (csak a mindenkori lengedező vándorlók és lábujjhegyen didergő vagabundok fütyörésztek a hidegtől, éhségtől) — a multszázadbeli magyar ember jóval szegényebb volt tudományokban, dicsőségekben, emberi jogokban, politikai szabadságokban, de volt mit ennie, volt tűzhelye, volt jó tölgyfakoporsója, amelyben egymásik nemzedék elmúlását is kivárhatta a föld alatt.

A nemzeti élet szelíd majálisa volt az eszméknek, vérbenforgó szemmel senki sem járkált a városban éhségtől vagy politikától gyötörtén, egy tündérvilág volt a multszázadbeli magyar életének múldogálása, sírjukba egy megelégedett lefolyású, csöndesen átlapozott, halkán szürcsölgetett, békésen megemésztett életnek az emlékéit vitték és a veteránzenekar megnyugtatóan fujta a halotti marsot, amíg a temetésrendező befejezte körülményes szertartását. Ó, felséges és tekintetes mult, aki bandaszóval, egy szép élet langyosságából, a feláradás törhetetlen bizalmával és az el nem felejtés bizonyos hitével szállott sírba, a magyar temetőkre! Ó, nagyságos mult, aki jól tudta, hogy a halottak karácsonyán nem feledkezik meg róluk az élő nemzedék, sírjaik megvilágosodnak, hantjaikra érző szívek borulnak és a Miatyánkok a gyertyák lángjaival együtt szálldosnak az ég felé... Az emlékezet gyöngéden visszahívogatja őket a befűtött szobákba, az öregek karosszékeibe, a családi kör szerető

lámpafénye mellé, a homokként szitáló álmokba, a tarka-barka elbeszélésekbe.

Mily jó volt a mult században éldegélni, csak tekintetes úrnak is és a szörnyű esztendőök bibliai bekövetkezése előtt a halotti papucsot felvonni s benne elosonni... Lehetséges, hogy akkor is voltak boldogtalanok, küzdelmesek, halálosan gyötörttek, de mi volt az ő szenvedésük e korszak kínjaihoz mérten!

Ez a korszak mindenkinek adósa marad. A harcosoknak győzelem pálmájával, a tudósoknak, az íróknak az elismerés jutalmával, az államférfiaknak az építés örömével. Tüzelővel, élelemmel, a gyermekek tejével, a családi élet csendjével, a férfiak munkakedvének kielégítésével. Az általános adósságcsinálásban most adósok lettünk halottjainknak is a nekik járó Miatyánkkal.

Országos Széchényi Könyvtár

Esti olvasmányok.

Átjön a szomszédasszony esténkint, — csak nagykendőben, csak egy percre, mint faluhelyen szokás, mikor elkövetkeznek ezek az adventi idők, ezek a karácsony-inneni esték, a szegény vándorlegényként bokázó, füttyörésző szelek, a kályha melletti hosszadalmas üldögelések, a pipafüstbe való csendeskedvű merengések: milyen jó volna most valóban falun, egy olyan régi, vastagfalú, kevésablakú, bolt-hajtásos, birsalma-illatú házban, amilyenben a gyermekkorunk telt el s a szél csak messziről hallatszik a pusztán, mint menekülő vándorcigányok kocsija... Milyen kár volt annyi időt elpazarolni a nagyvárosban, csaknem húsz esztendőt eltölteni léhaságokkal, cigarettaszippantásnyi ambíciókkal, kedélytelen emberekkel üldögelni, akiktől annyit sem tanultunk, mint a vasúti restauráció vásárosaitól; milyen hiba volt a gőzfűtéssel és a villannyal megismerkedni, amikor a petróleumlámpa a leghívebb barát és a kályhában ropogó fa mondja a legszebb tündérmeséket, amelyeket az erdőn tanult. (Vajjon a fejfák, sírkeresztek, amelyekkel mostanában a temető körül tüzelnek: elmondják-e egykori gazdáik élettörténetét,

amíg nagyokat pattannak az élők mulattatására ?)

Korán esteledik, a köd úgy eltakarja Pestet, mint a felejtés... Elővesszük a „Víg cimbora“ naptárát, amelyet az 1902-ik évre adott ki Méhner Vilmos. (Legalább is itt kellene tartani még az időnek, hogy némileg jól érezhesük magunkat.) Ebben a kalendáriumban is keddi napra esett Márton, mint az idén, de még akkor a hitközség házottludat vitt a bécsi Burgba Ferenc Józsefnek, és a naptárakat arannyal, pirossal, zölddel, kékkel nyomtatták. Annak a „Víg cimborának“, aki piros borral teli pohárral köszönt a kalendárium borítékáról, olyan egészséges, nyár-színű az arca, mintha örökké élne Méhner Vilmossal, a naptárkészítővel együtt. Így is volt ez a régi Magyarországon, „Víg cimbora“ sírjukig kísérte a kalendárium-vevőket, ő maga sohasem vénült... míg most az utóbbi években aztán rákerült a sor. A naptár újabb évfolyamain már hiányzik az aranyos nyomás, fakultak a színek, kopott, halovány a boríték. „Víg cimbora“ a háború alatt évről-évre kopottabban jelent meg a naptáron. A nevetős képű jegyző, a terjedelmes bíró, a csacsi-hasú plébános, a Blahánés bíróné asszonyom, de még a pirosnyelvű komondor is, akik Víg cimbora körül helyet foglalnak: évről-évre vénültek, szürkültek, rongyosodtak, amint a nyomtatóműhelyekben hitványult a papír, a festék... Víg cimbora körülbelül negyven esztendeig maradt meg pirosarcúnak, aranyosnak, boldognak, nem bírt vele az idő: míg végre az utóbbi évek őt is összetörték. Az idén tán már nem is látjuk viszont őt.

S hová lettek ők, a többiek a kalendáriomból, akik a magyar embert körülvették, elmulatatták a téli estéken? Hová lett az a két barna vadász, aki lőporszarvval derekán Nyílas havának képében, egy szalmatetős kunyhó körül mutatkozik? Egyik mindig csak céloz a fenyőfa-erdőre, a másik mind veri a töltényvesszőt a puskacsőbe... Míg most ötven esztendő után nyugalomba küldte őket a korszak. Hová lett az „öreg gazda“, aki évről-évre jóslatait közölte a kalendárium margóján? „Ha Mindszentkor hideg, Márton nem lesz hideg.“ — mondta az „öreg gazda“, de manapság már senki sem hallgat rá. A „100 éves“ naptár, amely pontosan jósolja ezt a mai cudar szelet, hová lett? A lugosi „Fehér sas“-patika hirdetései, amelyek minden betegséget meggyógyítottak, hogy szinte örökélet látszott biztosítottnak a vevőnek? Hová lett az adomázó zsidó, cigány, Kövéri és Soványi, az aggszűz, a víg kántor? Hová lett a régi Magyarország mosolya és hahotája, barnapiros arca, pocakja, egészsége? — Kőd van a szigeten, a fák eltávolodnak, mint szellemalakok. Fát teszek tüzemre és nagyot hallgatok. (1919.)

A történelmi osztály.

Kedves, regényes és korszakunkat szép romantikával sugárzó ötletéről hallottam a napokban.

Egy mélyérzésű, magyar ember kigondolta, hogy egyesítsük a történelmi Magyarország családait, — hisz úgyis atyafiak vagyunk! — ne feledkezzünk meg a királyválasztó, az ország fenntartását ezeresztendőn át viselő magyar nemesség maradékairól, adjunk kenyeret, iskolát, pályát az ősnemes családok fiainak, akik föld nélkül maradtak az apák hibájából, az apák önfeláldozásából, a soha meg nem hálálható nagylelkűségéből, midőn a magyar nemesség a múlt században lemondott mindenéről, hogy megmentse a magyarságot.

Nagyon érdekes jelensége korunknak, hogy ez a téma (amelyet egy félszázadon keresztül szemérmatosan kerültek azok, akik mindenüket feláldozták) most felbukkant az újjáalakuló Magyarország forrongásaiban. Egy másodpercig olyan messzire lévő emberek alakjai tűnnek fel előttünk, mintha penzionált öreg katonákról volna szó, akik egykor megnyerték a nemzet legnagyobb diadalát, — de vénségükre persze nem törődik velük senki. A mai

vulkánikus időjárás kellett ahhoz, hogy felkotorja a csaknem századéve hamu alatt fekvő aranyat és értéket. A magyarság végső nagy csatájának minden segedelmet összevonó erőfeszítése lökte fel ezt a témát az elmúlt idők avarjából. A legnagyobb küzdelembé induló magyarság tétova ötlete ez a mozdulat, amelylyel az elfelejtett, rozsdára ítélt, sokszor szinte kigúnyolt régi kardja után nyul a nemzet, — a magyar nemességhez, amelyet hetven esztendőn át úgy elfelejtett, mintha nem is mutatná a történelem ennek a nemességnek ezeresztendős munkásságát.

Most valakinek végre eszébe jutott, hogy hol is van az a magyar nemesség, amely annyi vészben, égzengésben, földindulásban fenntartotta és védelmezte ezt a darab földet? Hol van az ezeresztendő erő, amely levegőt, vizet, kenyeret, életet adott a négy folyam országának? Hol vannak az ősök fiai, akiknek ereiben az Árpádok, Hunyadiak, Rákócziak véresejtjei keringenek, mint soha el nem múló éltetői a honszerelemnek, az önfeláldozásnak? Hol van a magyar nemesség?

*

Az íróasztalomon egy arckép áll nagyon régen, Szemere Miklós arcképe; a könyvespolcom legtetején, ahová csak a szállongó por ér, könyvek fekszenek: Nagy Iván könyvei, amelyek könyvekben utoljára sorolja fel származása szerint a magyar nemes családokat az egykori nógrádi levéltáros. Jól tudjuk, hogy mennyi gúny és részvétlenség volt osztályrésze Szemere Miklósnak, mert a legmodernebb huszadik szá-

zadban is magyar nemességük szerint kezelte az embereket. Ő volt az utolsó magyar ember az elmúlt évtizedekben, aki rendületlenül, szinte ázsiai fanatizmussal hitte, hogy a magyar nemesség nem halt meg, ennek a nemességnek örökké kell élni és újra királyt választani a Rákoson. Már csak az udvari kancelláriában számít a nemesi próba a kamarási-kulcs szempontjából, — Szemere Miklós úgy beszél, ír és cselekszik, mintha még élne szerte a folyamok mentén, a hegyek ölén az a negyvenezer magyar nemes, aki a honfoglalás óta fenntartója volt az országnak. Az ő ideálja volt (mint most e mélyérzésű kortársunké), hogy a magyar nemesség ne hagyja szétforgácsolni testét, ne mondjon le végleg, ezeresztendő fáradságával a honfenntartó jogáról... „Lesz még királyválasztás Magyarországon!” — mondta jövőbe látó hangsúllyal. — És íme közeleg a királyválasztás ideje, egy gyöngé hang már hívogatja is a magyar nemességet. Ki tudja, meghallják-e, megértik-e a maradékok, hogy alig hetven esztendő elmúltával vissza kell térniök a felejtésből, a nyugalomba vonulásból?

Csak most látjuk, a nagy veszedelem tisztánlátásában, hogy e történelmi napokban, midőn minden percben megnyílhat alattunk a föld: mily szükség van a bölcs, nyugodt, mondjuk: maradi erényekre, mily életetadó a mérséklet a sietésben, az elgondolkozás a zűrzavarban, a pipafüstnek zavartalan fodra a viharban... Most látjuk, hogy mily bölcssek voltak ősünk, mily magasztosak apáink, mily sugárzó érzésűek nemeseink, akik ezer esztendőn át megőrizték ezt a földet. Hol van hát az a sokszor gúnyolt, figurázott magyar nemesség, amely

ennek a nemzetnek fundamentuma és bástyája volt?

Ó, ha elindulnának a Nagy Iván könyveiből az ősi nevek viselői (mindegyik név egy darab hazai történelem), ha jönnének a messziségekből lóháton és gyalog, forsponton vagy delizsáncon (hisz ez mind alkalmasabb az utazáshoz, mint a vonat), ha összegyülekeznének a Rákoson a zászlók repkedő nyelvei alatt: mily szomorú volna a viszontlátás! Hetvenesztendő szegénysége, meg nem érettsége, elhidegülése az arcokon és a szívekben. Már régen nem élnek az öregek, akik a magyar nemesi kötelességekre nevelték az ifjakat. A régi királyok pecsétes leveleit megették az egerek, az egykor vérrel szerzett neveket mások viselik, az ősök sírjait idegen eke szántja fel, a legközelebbi atyafiak, a századokon át volt szomszédok nem ismerik fel egymást, a süvegek alatt bojtornozó gondolatokat idegen földről hozta az idegen szél, a kézzsorításban, a baráti szóban alig van erő és a történelmi hivatás, amely oly bőségesen buzgott minden magyar nemes emberben, hogy egyenlőnek érezte magát a királlyal (nem lehetett tudni, mikor kapja vissza a nemzet régi királyválasztási jogát, amikor király lehet a legkisebb nemesből is), a történelmi hivatás átalakult érvényesülési, kenyérszerző küldetéssé, amelynek alapján az ezeresztendő óta itt élő magyar helyet kér magának az országában.

A mélyérzésű álmodozó is, aki most bizonyos szövetséget, régi rokonsági felújítást tervez a magyar nemesi familiák között: ugyancsak nem akarhat egyebet, mint pályát és megélhetést biztosítani a nemesi családok fiainak. Az

egykori Teréziánus, a Ludovika-Akadémia, a minisztériumok, a vármegyék, amelyek eddig szívesen befogadták a nemes ifjakat: a kis Magyarországbán aligha tölthetnék be a régi feladatot. Az apáknak új pályákról kell gondoskodni fiaik részére. S többet ne is várjunk ez új egyesüléstől. Elég furcsa álom kószál most a magyarok között, amely álmokon idő múltával mosolygunk vagy szégyenkezünk. Ne ábrándozzunk, hogy a régi alakban kiléphetnénk önként választott sírboltunkból, magyar nemesek! Sőt egészen új alakot kell öltönnünk, — az éjjel és nappal dolgozó, csupán a megélhetéssel törődő, a tízkörömmel verejtékes munkát végző magyar alakját — hogy életben maradhassunk. Hetven esztendeig kell dolgozni minden magyar nemes embernek, hogy helyrehozza a hibákat, amelyeket hetven esztendő alatt elkövettünk.

TARTALOMMUTATÓ.

	Oldal
Az égett emberhez.....	3
Ének a végekről	8
A pe'eskei jegyző útján	13
A nemzet lelke északkeleten.....	17
Tiszántúl	22
Utazás Európa legszegényebb népei között	25
Debrecen	42
Egy öreg ember elbeszélése	45
Ábrándos városok	49
Akiket többé nem látunk	53
Polónyi Géza kalapja	57
Az ember, aki mindig vizitbe járt	62
Balaton révészei	67
Vándorlegények.....	73
Szemere de genere Huba	82
Elveszett Miatyánk	89
Esti olvasmányok.....	94
A történelmi osztály.. ..	97

KRÚDY GYULA LEGÚJABB KÖNYVEI:

ÁLMO SKÖNYV

RÉGI ÉS ÚJ ÁLOMFEJTÉSEK. BABONÁK MAGYARÁZATA. TENYÉRJÓSLÁS. FÉLIG TRÉFA, FÉLIG TUDOMÁNY. NŐK ÖRÖME.

ÁRA 80 KOR.

A BETVÁR ÁLMA

AZ ÍRÓ LEGÚJABB ELBESZÉLÉSEINEK
GYŰJTEMÉNYE

ÁRA 24 KOR.

Sajtó alatt:

N. N.

Regény

A VÖRÖS BARÁT

Regény

AZ ATHENAEUM KIADÁSAI.

